

Tema	Eksterna evaluacija projekta "MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom"		
Datum	15 juli 2010.		
Status	Izveštaj		
Vremenski okvir evaluacije	Juni - Juli 2010		
Klijent	Catholic Relief Services - USCCB, (CRS), Program u Srbiji	Kontakt	Turnić Milica, Direktorka programa za Srbiju, mturnic@eme.crs.org
Konsultant	proMENTE social research: www.proMENTE.org	Dizajn istraživanja i autor izveštaja	Stephen Powell, Alma Kadić, Ivona Čelebičić steve@promente.org, alma@promente.org, ivona@promente.org
		Glavni istraživač na terenu:	Ivona Čelebičić, Alma Kadić, Andrea Soldo
Format, jezik, verzije izveštaja	Engleski i lokalni	Krajnji rok za izveštaj / privremeni izveštaj	15. juli 2010.
Publikacija / internet stranica izveštaja	Interno		
Datum odobrenja etičke revizije proMENTE-a	tba	Istraživanje sa decom: procedura zaštite dece	NA
Partnerske organizacije obavestene o ciljevima i istraživačkoj etici (kako, kad)?	tba	Pojedinačni ispitanici obavesteni o ciljevima i istraživačkoj etici ("ombudsman"; kako, kada)	tba
Osiguranje kvaliteta podataka	tba	Osiguranje anonimnosti	tba

Anonimnost podataka

proMENTE štiti anonimnost ispitanika, ako izričito nije dogovoreno drugačije. Sva pitanja / varijable koje sadrže informacije koje bi se mogle iskoristiti za identifikaciju ispitanika uklonjene su iz izveštaja i konačne baze podataka. To znači da su odgovori koje su dali ispitanici fizički odvojeni od podataka koji se odnose na njihov identitet. proMENTE odbacuje svaki pokušaj bilo koje strane da identifikuje ispitanike.

Naziv publikacije:

FINALNA EVALUACIJA INICIJATIVE "MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom" - juni, 2010.

Autori:

"proMENTE social research"

Stephen Powell, Alma Kadić, Ivona Čelebičić

Kranjčevićeva 35, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovia

web: www.proMENTE.org

Izdavač:

Catholic Relief Services –USCCB (CRS),

Predstavništvo u Srbiji

adresa: Smetanina 16 / stan 2 / I sprat, 11040 Beograd

adresni kod: 116572

Tel / Fax: +381-11- 266-99-97

web: www.crs.org

Za izdavača:

Milica Turnić, Direktorka Programa za Srbiju

Lektura / korektura:

Milica Živadinović

Dizajn i priprema za štampu:

David Maćej

Štampa:

"TIM Agency"

Beograd, Skender Begova 20-22

Tiraž: 500

ISBN 978-86-913791-1-7

Beograd, juli 2010.

Izdavanje ove publikacije omogućila je Američka agencije za međunarodni razvoj (USAID) kroz program "Inicijative javnog zagovaranja građanskog društva" (CSAI) kojim rukovodi Institut za održive zajednice (ISC). Mišljenja i stavovi izneti u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i nužno ne izražavaju stavove ISC-a, USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Sadržaj

1. Kratak sadržaj.....	5
2. Uporište MIDWAY ciljeva	7
3. O "MIDWAY" projektu	11
3.1. Predmet evaluacije	12
3.2. Korisnici evaluacije	12
3.3. Ciljevi evaluacije projekta MIDWAY	12
3.4. Evaluaciona pitanja.....	13
4. Metodologija	15
4.1. Prikupljanje podataka	16
5. Rezultati evaluacije.....	19
5.1. Postizanje projektnog cilja: Muškarci, žene i deca sa invaliditetom su integrisani u ekonomski i društveni život u Srbiji	19
5.1.1. Postizanje strateškog cilja: Osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje	19
5.1.1.1. Definisane i promovisane akcije i oruđa za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom.....	23
5.1.1.2. Osobe sa invaliditetom imaju pristup resursima i mrežama koje šire mogućnosti za održivo zapošljavanje	26
5.1.1.3. Povećana svest poslodavaca o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom / Povećan procenat državnih i privatnih poslodavaca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.....	34
5.1.1.4. Povećana svest osoba sa invaliditetom o neophodnosti ličnog angažmana u procesu aktivnog traženja posla koji je u skladu sa njihovim mogućnostima	38
5.1.1.5. Osobe sa invaliditetom su obuhvaćene i drugim programima USAID-a u Srbiji / USAID partneri koriste znanja stečena na radionicama i uključuju osobe sa invaliditetom u programske aktivnosti.....	40
5.1.2. Postizanje strateškog cilja: Civilno društvo se efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje	43
5.1.2.1. Da li se civilno društvo efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje?.....	44
5.1.2.2. Da li su zbog projekta roditelji postali efikasni zastupnici prava dece na inkluzivno obrazovanje?.....	50
5.1.3. Koje efekte je doneo projekat: na interesne grupe, korisnike projektnih rezultata, na sredinu? Koji su verovatni dugoročni efekti?	52
5.1.4. U kojoj meri su postignuti projektni ciljevi?.....	57

5.1.5. Pitanje održivosti projektnih rezultata: koja je verovatnost da će se projektni rezultati održati i nakon projektnih aktivnosti?	62
5.2. Razlike/sličnosti i glavni faktori koji utiču na uspeh/neuspeh u malim naspram velikih zajednica u kojima je sproveden projekat.	64
5.2.1. Da li postoje razlike u primeni projektnih aktivnosti i postizanju projektnih ciljeva u većim i manjim projektnim sredinama?	64
5.3. Koje su najznačajnije promene koje je projekat doneo interesnim grupama (osobama sa invaliditetom, roditeljima dece sa teškoćama u razvoju i roditeljima dece bez teškoća u razvoju)?	65
6. Zaključci i preporuke.	71
7. Dodaci.	75
7.1. Dodatak I: Primer uputstva metodologije Najznačajnije promene	75
7.2. Dodatak II: O proMENTE: kvalitet i stručnost u evaluaciji.	76

Skraćenice

CRS	Catholic Relief Services
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj (<i>od eng. United States Agency for International Development</i>)
ISC	Institut za održive zajednice (<i>od eng. Institute for Sustainable Communities</i>)
OSI	Osobe sa invaliditetom
CSŽ	Centar za samostalni život invalida Srbije
CIP	CIP-Centar za interaktivnu pedagogiju
FASPER	Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu
CRID	Centar za razvoj inkluzivnog društva
LKZ	Lokalna koalicija za zapošljavanje
NSZ	Nacionalna Služba za zapošljavanje
MSC	Model najznačajnijih promena (<i>od eng. most significant changes</i>)
FPER	Konačni evaluacijski izveštaj projekta (<i>od eng. Final Project Evaluacion Report</i>)
GO	Gradska Opština
LPA	Lokalni plan akcije
IOP	Individualni obrazovni program
MIDWAY	“MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom”
FG	Fokus grupa

1. Kratak sadržaj

Osobama sa invaliditetom i deci sa teškoćama u razvoju pripadaju sva ona prava koja su svim ljudskim bićima zagarantovana opštim međunarodno pravnim aktima. Osobe sa invaliditetom su suštinski najveća manjina u Republici Srbiji i svakodnevno se susreću sa otvorenom ili prikriivenom diskriminacijom.

Catholic Relief Services Srbija je zajedno sa Centrom za samostalni život invalida Srbije (CSŽ), Centrom za interaktivnu pedagogiju (CIP) i uz pomoć Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER), Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Ministarstva prosvete Republike Srbije, Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) i GO Novi Beograd sprovodio projekat "MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom". Ideja projekta je bila uticaj na povećane mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom i pomoć roditeljima dece sa teškoćama u razvoju u procesu zagovaranja inkluzivnog obrazovanja u Srbiji. Projekat se realizovao od oktobra 2008. godine do kraja jula 2010. u sedam gradova u Srbiji: Beograd (GO Novi Beograd), Novi Sad, Kragujevac, Niš, Leskovac, Užice i Vranje.

Evaluacioni proces se odvijao u četiri od ukupno sedam projektnih gradova: u Beogradu (GO Novi Beograd), Kragujevcu, Leskovcu i Vranju. U evaluacionom procesu je učestvovalo ukupno 116 ispitanika/ca (78 žena i 28 muškaraca) u 12 fokus grupa. Obavljeno je 14 intervjua i prikupljeno je 10 anonimnih upitnika. Metodom Najznačajnijih promena prikupljeno je šest priča osoba sa invaliditetom i roditelja dece sa teškoćama u razvoju.

Prema rezultatima evaluacije, svest ljudi u lokalnoj zajednici nije dovoljno razvijena kada govorimo o potrebama dece sa teškoćama u razvoju/osoba sa invaliditetom u pitanju. Lokalna zajednica nije dovoljno uključena u rešavanje problema sa kojima se suočavaju deca sa teškoćama u razvoju i/ili osobe sa invaliditetom.

U gradovima u kojima se projekat sprovodio, osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje. To se postiglo kroz određene akcije (okrugli stolovi, sajmovi zapošljavanja) i oruđa (istraživanje i mapa resursa) za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom. Osobama sa invaliditetom je ovim projektom obezbeđen pristup resursima i mrežama koje povećavaju mogućnost održivog zapošljavanja.

Realizacijom projektnih aktivnosti radi obezbeđenja više mogućnosti osobama sa invaliditetom za efikasno zapošljavanje - zaposlilo se 69, a animiralo 2129 osoba sa invaliditetom.

Istraživanje koje je uradio Centar za samostalni život invalida Srbije je pokazalo da je iskustvo u zapošljavanju osoba sa invaliditetom ključni činilac za otklanjanje predrasuda o radnim sposobnostima i efektima rada osoba sa invaliditetom.

Poslodavci koji su učestvovali u istraživanju su mišljenja da je učešće u projektnim aktivnostima projekta MIDWAY doprinelo određenim promenama koje su se desile u njihovom radu i radu njihove organizacije/firme.

Programi za osobe sa invaliditetom uključeni su u programe USAID-a jer je isticanje pitanja obrazovanja i obuke za zapošljavanje osoba sa invaliditetom relevantno za sve sistemske programe USAID-a.

Uspostavljena je formalna saradnja između fakulteta, škola i vrtića te organizacija civilnog društva koje su bile zastupnici grupa roditelja dece sa teškoćama u razvoju.

Kroz aktivnosti projekta uspostavljena je saradnja sa roditeljima koja je još uvek daleko od zadovoljavajuće ali postoji.

Kao najveći uspeh izdvaja se: uspostavljanje funkcionalne saradnje između predškolskih ustanova i osnovnih škola koja omogućava praćenje učenika i pripremanje viših obrazovnih nivoa za uključivanje učenika sa teškoćama u razvoju u redovnu nastavu, timski rad vaspitača i učitelja međusobno, te uključivanje roditelja i razmena iskustava sa ekspertima iz pojedinih oblasti.

Glavni faktor postizanja održivosti projekta su inicijativa i spremnost članova lokalnih koalicija da i dalje rade na lobiranju za obrazovanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Produkti dosadašnjih aktivnosti projekta, kao plakati, edukativni filmovi, obuke i stručni materijali mogu da se koriste u daljem radu na stvaranju uslova za inkluzivno obrazovanje.

Ostvarivanje opšteg cilja projekta da muškarci, žene i deca sa invaliditetom budu integrisani u ekonomski i društveni život u Srbiji zahteva dugogodišnje angažovanje i rad svih onih kojih se tiče ova problematika i koji mogu doprineti ostvarivanju osnovnih ljudskih prava koja se odnose na obrazovanje i rad.

Za ostvarenje ovog cilja neophodne su velike promene u društvu na svim nivoima vlasti, uređeni zakonski i podzakonski akti i njihovo sprovođenje. Veoma važna promena koja će doprineti ostvarivanju cilja projekta jeste promena svesti članova društva o neophodnosti rešavanja pitanja osoba sa invaliditetom.

Za ovaj proces potrebno je mnogo više vremena od 18 meseci koliko je trajao MIDWAY projekat. S obzirom na činjenicu da je inkluzija u početku u Republici Srbiji, sprovedene aktivnosti predstavljaju polaznu tačku za dalji rad.

2. Uporište MIDWAY ciljeva

Osobama sa invaliditetom pripadaju sva prava koja su zagantovana svim ljudskim bićima opštim međunarodnim pravnim aktima.

Kako bi projekat MIDWAY imao mogućnost za kvalitetnu primenu i uticaj sprovedenih aktivnosti na promene u društvu, bilo je potrebno pronaći oslonce u različitim pravnim dokumentima koji "otvaraju vrata" aktivnostima projekta na različitim nivoima.

Republika Srbija je potpisnica Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Pravo na rad garantovano je Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Ono pripada svim ljudima, pa samim tim i osobama sa invaliditetom. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom potvrđuje pravo osoba sa invaliditetom na rad i uređuje mere za ostvarivanje prava na rad i srodnih prava osoba sa invaliditetom. Poseban naglasak Konvencija stavlja na zabranu diskriminacije u ovoj oblasti, jednake uslove, zapošljavanje na otvorenom tržištu rada, samozapošljavanje, podsticaje za poslodavce.

U skladu sa Milenijumskim ciljevima UN, Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji SSS u trećem strateškom pravcu delovanja podrazumeva efikasnu primenu postojećih i definisanje novih programa mera i aktivnosti direktno usmerenih na najsiromašnije i socijalno ugrožene grupe, posebno u najmanje razvijenim područjima (deca, stari, osobe sa invaliditetom, izbeglice i interno raseljena lica, Romi, ruralno siromašno stanovništvo i neobrazovani).

Standardna pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom svojom svrhom zastupaju prava da devojčice, dečaci, žene i muškarc i sa invaliditetom, kao pripadnici svojih zajednica, mogu uživati ista prava i obaveze poput drugih građana. U svim društvima u svetu još postoje prepreke koje sprečavaju osobe sa invaliditetom da se koriste svojim pravima i slobodama koje im otežavaju puno učešće u aktivnostima njihovih društvenih zajednica.

Države, u koje spada Republika Srbija, svesno su (u preambuli Standardnih pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom) preuzele obaveze, po Povelji Ujedinjenih nacija, da zajedničkim i posebnim akcijama u saradnji s organizacijama promovišu viši životni standard, punu zaposlenost i uslove za ekonomski i socijalni napredak i razvoj.

Politika koja se tiče unapređenja položaja osoba sa invaliditetom se više ne postavlja kao problem socijalne politike, već kao pitanje poštovanja ljudskih prava.

Savet Evrope je članom 15. revidirane Evropske socijalne povelje, koju je 2005. godine potpisala i Državna zajednica Srbija i Crna Gora, predvideo da osobe sa invaliditetom imaju pravo na samostalnost, socijalnu integraciju i puno učešće u životu društvene zajednice.

Savet Evrope doneo je i Preporuke o koherentnoj politici za osobe sa invaliditetom koje promovišu prava osoba sa invaliditetom na puno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi, pravo na samostalni život i pravo na jednake mogućnosti.

Aktivnosti projekta MIDWAY su usklađene sa Strategijom za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji. Strategija nalaže:

- Razvoj efikasne pravne zaštite, uz razvijene i sprovedene planove prevencije i sprečavanje diskriminacije osoba sa invaliditetom, kao i planove senzibilizacije društva po pitanjima invalidnosti.
- Razvoj politike mera i primenu programa, naročito u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, rada i stanovanja, koji osobama sa invaliditetom pružaju jednake mogućnosti i podstiču samostalnost, lični razvoj i aktivan život u svim oblastima.

Posebni ciljevi Strategije su:

- Podizanje nivoa svesti zajednice o osobama sa invaliditetom
- Podizanje nivoa svesti osoba sa invaliditetom o njihovim pravima, položaju i potrebama;
- Obezbeđivanje, poštovanje i ostvarivanje prava svih osoba sa invaliditetom na adekvatno obrazovanje uz primenu jednakih mogućnosti za učenje i razvoj u lokalnoj zajednici za svu decu, omladinu i odrasle osobe sa invaliditetom;
- Osnaživanje porodica osoba sa invaliditetom kroz sistem pružanja adekvatne podrške odgovarajućih servisa i službi koje pomažu integraciju osoba sa invaliditetom u zajednicu

Ciljevi projekta MIDWAY su upravo u skladu sa ovim posebnim ciljevima.

Nacionalna strategija za osobe sa invaliditetom u Republici Srbiji bavi se suzbijanjem uzroka, a ne samo posledica invalidnosti koja je shvaćena kao društveni fenomen koji nastaje u interakciji osobe sa određenim oštećenjem i barijera sa kojima se suočava. Ova strategija je definisana kao deo strategije društvenog razvoja, čiji je cilj izgradnja uspešnog i pravednog društva u kome će vladati solidarnost i jednakost mogućnosti. Strategija je usmerena na poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom u području zapošljavanja, efikasnije socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstva i pristupačnosti sredine.

Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, koji je u Republici Srbiji usvojen u maju 2009. godine, uređuju se podsticaji za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, procena njihove radne sposobnosti, profesionalna rehabilitacija, obaveza zapošljavanja osoba sa invaliditetom, uslovi za osnivanje i rad preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, radnih centara i socijalnih preduzeća, kao i druga pitanja od značaja za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Posebno se utvrđuje obaveza svakog poslodavca koji ima najmanje 20 zaposlenih da u radni odnos uključi određeni broj osoba sa invaliditetom. Propisane su sankcije u vidu plaćanja penala/kazni u visini trostrukog iznosa minimalne zarade, utvrđene u skladu sa propisima o radu za nepoštovanje zakona. Zakon je usvojen 2009. godine, a u maju 2010. stupio je na snagu član koji uvodi kvotni sistem jer je trebalo uskladiti potrebe i obaveze poslodavaca i doneti i usvojiti još pet različitih podzakonskih akata koji su neophodni za primenu Zakona.

Usvojeni podzakonski akti za sprovođenje Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom su:

- Pravilnik o kriterijumima, načinu i troškovima procene radne sposobnosti i mogućnosti zaposlenja i zadržavanja zaposlenja osoba sa invaliditetom;
- Pravilnik o bližim uslovima, kriterijumima i standardima za sprovođenje mera i aktivnosti profesionalne rehabilitacije;
- Pravilnik o uslovima i načinu radnog angažovanja osoba sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i kod poslodavca posredstvom radnog centra.

Tokom 2010. godine očekuje se usvajanje:

- Pravilnika o prostorno-tehničkim uslovima, stručnoj osposobljenosti zaposlenih i drugim uslovima za rad radnog centra;
- Pravilnika o načinu praćenja izvršavanja obaveze zapošljavanja osoba sa invaliditetom i načinu dokazivanja izvršenja te obaveze.

Početak 2010. godine na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje bilo je 22.464 osobe sa invaliditetom koje traže zaposlenje. To je oko tri odsto od 767.418 ukupno evidentiranih nezaposlenih u Srbiji. Broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom je podcenjen s obzirom da «izlazak na tržište rada», odnosno prijavljivanje NSZ radi zapošljavanja, zavisi od objektivnih mogućnosti za zapošljavanje. Ukoliko osoba sa invaliditetom duže čeka na tržištu rada ili je više puta odbijana od poslodavaca, često se deprimira i prestaje da traži zaposlenje. Procenjuje se da je samo 21.000 osoba sa invaliditetom u radnom odnosu što je samo 1% od ukupnog broja od 2.486.734 zaposlenih¹.

Inkluzija kao proces uključivanja dece sa teškoćama u razvoju i invaliditetom u redovne škole i ukupni društveni život predstavlja najčešći pojmovni kontekst shvatanja inkluzije, ali i najuži. Radi se o obezbeđivanju humanih pretpostavki za adekvatno uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u nastavu redovnih odeljenja opšteobrazovnih i stručnih škola kao i o uključivanju dece u celokupan društveni život.

Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje.

“Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, smetnje u razvoju i invaliditet, političko opredeljenje ili drugu ličnu osobinu. Lica sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove obrazovne i vaspitne potrebe u redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja, u redovnom sistemu uz pojedinačnu, odnosno grupnu dodatnu podršku ili u posebnoj predškolskoj grupi ili školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom.”²

¹ “Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji – mogućnosti i izazovi”, Beograd, CSŽ, 2010.

² Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Član 6, Službeni glasnik RS broj 72/09

U Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije³, naglašeno je da "Sistem obrazovanja i vaspitanja mora da obezbedi za svu decu, učenike i odrasle:

- jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja po osnovu pola, socijalne, kulturne, etničke, religijske ili druge pripadnosti, mestu boravka, odnosno prebivališta, materijalnog ili zdravstvenog stanja, teškoća i smetnji u razvoju i invaliditeta, kao i po drugim osnovama.

Sistem obrazovanja i vaspitanja svojom organizacijom i sadržajima obezbeđuje i:

- mogućnosti da deca, učenici i odrasli sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, bez obzira na sopstvene materijalne uslove imaju pristup svim nivoima obrazovanja u ustanovama, a lica smeštena u ustanove socijalne zaštite, bolesna deca i učenici – ostvaruju pravo na obrazovanje za vreme smeštaja u ustanovi i tokom bolničkog i kućnog lečenja.

Kako bi unapredila kvalitet obrazovanja i vaspitanja Republika Srbija je osnovala ustanove - Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu: Zavodi), za obavljanje razvojnih, savetodavnih, istraživačkih i drugih stručnih poslova u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju.

³ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Član 3, Službeni glasnik RS broj 72/09

3. O "MIDWAY" projektu

Catholic Relief Services je prisutan i aktivan u Srbiji od 1996. godine. Prve intervencije su bile usmerene na humanitarne potrebe ljudi u nevolji, a zatim se težište prenelo na razvojne projekte usmerene na izgradnju kapaciteta lokalnih organizacija građanskog društva i društveno marginalizovanih grupa, na zagovaranju njihovih prava i vidljivost u njihovim zajednicama.

CRS je aktivan u Srbiji u području zagovaranja prava i usluga osobama sa invaliditetom od 2003. godine. Zajedno sa svojim partnerima, Centrom za samostalni život invalida Srbije (CSŽ), Centrom za interaktivnu pedagogiju (CIP), te uz pomoć Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER), Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja RS, Ministarstva prosvete RS, Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) i opštine Novi Beograd, CRS je u Srbiji realizovao projekat „Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom - MIDWAY“. Ideja projekta je bila povećanje mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom i pomoć roditeljima dece sa teškoćama u razvoju u procesu zagovaranja inkluzivnog obrazovanja u Srbiji.

Inicijativa MIDWAY je dizajnirana u punoj saradnji CRS-a i partnerskih organizacija civilnog društva na samom početku 2008 godine. Projekat je počeo sa realizacijom 1. oktobra 2008. godine i završio 31. jula 2010. u sedam gradova u Srbiji: Beogradu (GO Novi Beograd), Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu, Leskovcu, Užicu i Vranju. Projekat MIDWAY je podržan kroz program "Inicijativa javnog zagovaranja građanskog društva (CSAI) kojim rukovodi Institut za održive zajednice (ISC) a finansira USAID.

Strateški ciljevi projekta su sledeći:

- 1) Osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje (SO1)
- 2) Civilno društvo se efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje. (SO2)

1) SO1: U okviru projekta Centar za samostalni život invalida Srbije je radio istraživanje o stavovima osoba sa invaliditetom i poslodavaca prema zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Srbiji. Organizovano je pet okruglih stolova i oformljeno je pet lokalnih koalicija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u odabranim gradovima Beogradu - GO Novi Beograd, Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu i Leskovcu, radi okupljanja niza lokalnih interesnih grupa i organizacija osoba sa invaliditetom. Oni su zagovarali za primenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Srbiji. Organizovana su dva Sajma zapošljavanja za osobe sa invaliditetom, jedan u Novom Beogradu a drugi u Kragujevcu. Urađena je "Mapa resursa" i objavljeni rezultati istraživanja "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji - mogućnosti i izazovi". Rezultati projekta predstavljani su relevantnim ministarstvima 21. juna 2010.

2) SO2: U saradnji sa timom FASPER-a, organizovani su: obuka za odabrane profesionalce u obrazovanju, sastanci i obuka za studente FASPER-a, pred/školske učitelje/ice i nastavnike/ce, roditelje, organizacije i grupe roditelja, obrazovan tim voditelja obuke i lokalnih timova za inkluzivno obrazovanje u Novom Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Užicu i Vranju. Urađeno je

istraživanje "Percepcija stavova, zabrinutosti i samoeфикаsnosti nastavnog kadra u pogledu inkluzivnog obrazovanja" i "Ko hoće, nađe način - ko neće, nađe izgovor" zbirka primera dobre prakse zastupanja inkluzivnog obrazovanja u partnerstvu sa roditeljima, obrazovno-vaspitnim ustanovama i organizacijama civilnog društva radi dokumentacije uticaja projekta kako ga vide projektne interesne grupe. Pred/školske ustanove i organizacije roditelja imale su podršku u vidu malih donacija za zagovaranje kako bi postale aktivni nosioci promena u obrazovanju u odnosu na proces odlučivanja.

3) Pored toga, u okviru projekta MIDWAY učinjen je značajan napor na usmeravanje osoba sa invaliditetom u druge programe USAID-a u Srbiji organizovanjem radionica i prezentacija za zaposlene i projekte USAID-ovih partnera.

3.1. Predmet evaluacije

Na kraju projekta je predviđena eksterna evaluacija koja bi trebala da da uvid o postignutom uticaju projekta i rezultatima, te njegovom uticaju na lokalne zajednice i interesne grupe, i kasnije poslužiti kao model projektima koje CRS provodi u Srbiji, njegove partnere i ostale interesne grupe.

MIDWAY je projekat koji je predmet eksterne evaluacije i koji se provodio u periodu od 1. oktobra 2008.godine do 31. jula 2010. godine na području sedam gradova u Srbiji (Novi Sad, Beograd - GO Novi Beograd, Niš, Leskovac, Kragujevac, Užice i Vranje). Partneri na projektu su Centar za samostalni život invalida Srbije (CSŽ), Centar za interaktivnu pedagogiju (CIP), a puna saradnja je ostvarena sa Nacionalnom službom za zapošljavanje (NSZ) i sa Fakultetom za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER).

3.2. Korisnici evaluacije

Evaluaciju će koristiti osoblje CRS Srbije i partnerskih organizacija kako bi se sačinio konačni izveštaj projekta donatoru. Izveštaj će Institut za održive zajednice u Srbiji predati Američkoj agenciji za međunarodni razvoj (USAID). Konačni evaluacioni izveštaj projekta (FPER) će se podeliti i sa relevantnim Ministarstvima u Srbiji koja su učestvovala u projektnim aktivnostima. FPER može da se koristi kao izvor učenja za kasnije projektne aktivnosti koje sprovodi CRS, kao i druge organizacije i/ili donatori koji sprovode slične projekte u sličnim kontekstima.

3.3. Ciljevi evaluacije projekta MIDWAY

Ciljevi evaluacije su:

1. Identifikovati i ispitati uticaj projekta na projektne aktere ili projektne interesne grupe.
 - Nalazi izveštaja su poboljšani uključivanjem mišljenja ključnih aktera - predstavnika opštine Novi Beograd i predstavnika Nacionalne službe za zapošljavanje u Srbiji

- Mišljenja korisnika i drugih interesnih grupa jasno su predstavljena upotrebom direktnih citata iz intervjua.
2. Identifikovati naučene lekcije i najbolje prakse koje treba koristiti u budućim fazama ovog projekta ili drugih projekata slične vrste u sličnim kontekstima.
 - Uz pomoć tehnike Najznačajnijih promena biće prikazana jedinstvena vrednost i metode koju daje ovaj program. Uspehi su jasno predstavljeni u formi priče. Programsko osoblje i ostale interesne grupe su uključene u razgovor o programskim vrednostima.
 3. Na osnovu informacija dobijenih od interesnih grupa, obezbeđene su preporuke za moguću sledeću projektnu fazu baziranu na kontekstu, iskustvu i zakonodavstvu donesenom u Srbiji.
 - Preporuke su napravljene radi poboljšanja efikasnosti, efektivnosti, relevantnosti, uticaja i održivosti programa.

3.4. Evaluaciona pitanja

Pitanja na koje je evaluacija dala odgovore su sledeća:

1. Koje su razlike/sličnosti i koji su glavni faktori koji utiču na uspeh/neuspeh u malim naspram velikih sredina u kojima je sproveden projekat?
2. Koje su najznačajnije promene koje je projekat doneo interesnim grupama (osobama sa invaliditetom i roditeljima dece sa teškoćama u razvoju i roditeljima dece bez teškoća u razvoju)?
3. U kojoj meri je projekat uspeo u ispunjavanju svojih ciljeva (SO1 i SO2) i uključivanju osoba sa invaliditetom u programe USAID-a u Srbiji.

Dodatna pitanja kojima se bavila evaluacija, se odnose na relevantnost projektnih ciljeva i aktivnosti za interesne grupe i kontekst u kojem se sprovodi, efikasnost i efektivnost, kao i održivost projektnih rezultata.

4. Metodologija

Metode za prikupljanje podataka koje su se koristile u evaluacionom procesu bile su:

1. Fokus grupe - Fokus grupa je pažljivo planirana diskusija učesnika namenjena dobijanju informacija o gledištima učesnika definisanog područja interesa u podsticajnoj i prijateljskoj sredini. Fokus grupa je razgovor baziran na diskusiji kojim se dolazi do kvalitativnih podataka. Osnovni cilj fokus grupe je bolje upoznavanje sa mišljenjem i stavovima učesnika o određenim pitanjima. Optimalno trajanje fokus grupe je između sat i po do dva. Broj učesnika u fokus grupi je od 8 do 12.
2. Intervju (individualni i grupni) – Intervju je ciljani razgovor koji se obavlja sa jednom ili više osoba koje pripadaju istoj interesnoj grupi.
3. Upitnik i web upitnik - Upitnici su bili namenjeni odabranim predstavnicima partnerskih organizacija (CSŽ, CIP, FASPER) i predstavnicima CRS-a. Na osnovu podataka dobijenih upitnikom kreirani su vodiči za individualne i grupne intervjue te fokus grupe. Na taj način su određene teme tokom individualnih i grupnih intervjua bile dubinski ispitane. Kreiran je upitnik u web formi koji je namenjen USAID partnerima i poslodavcima.
4. Model Najznačajnijih promena - Modelom najznačajnijih promena (MNP) su se obezbedile priče o važnim ili značajnim promenama koje su rezultat projekat. Priče su pisale osobe iz dve interesne grupe: osobe sa invaliditetom i roditelji uključeni u projekat. MSC priče se odnose na važne ili značajne promene, daju bogatu sliku uticaja razvojnog rada i stvaraju osnovu za dijalog o ključnim ciljevima i vrednostima razvojnih programa. Plan prikupljanja priča je sledeći: proMENTE tim je u okviru održavanja fokus grupa sa navedenim interesnim grupama dao informaciju o Modelu najznačajnijih promena i upute o radu kao i rok za pisanje priče. Nakon toga se vršio izbor najbolje priče, u dva kruga i to na sledeći način: osobe sa invaliditetom slale su svoje priče ogranku CSŽ-a u njihovom mestu, a roditelji svoje priče CIP-u. Predstavnici CSŽ-a i CIP-a su uz pomoć uputstva proMENTE tima, izvršili odabir pet do sedam najboljih priča za svaku od dve navedene interesne grupe. Odabrane priče, predstavnici CIP-a i CSŽ-a su poslali predstavnicima CRS-a. Predstavnici CRS-a su zatim napravili još jednu selekciju priča prema uputstvu proMENTE tima i odabrali ukupno četiri do šest priča.

Evaluacijski proces se odvijao u četiri od ukupno sedam projektnih gradova: u GO Novi Beograd i Kragujevcu u kojima se radilo na realizaciji oba strateška cilja (da osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje i da se civilno društvo efektivno angažuje u inkluzivnom obrazovanju), u Leskovcu gde se radilo na realizaciji strateškog cilja da osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje (SO1), i u Vranju u kojem se radilo na realizaciji strateškog cilja da se civilno društvo efektivno angažuje na inkluzivnom obrazovanju (SO2).

Ključne interesne grupe koje su bile uključene u evaluacijski proces su:

- predstavnicu CRS-a u Srbiji,
- predstavnice USAID-a i Instituta za održive zajednice u Srbiji (ISC),
- USAID partneri,
- predstavnice Centra za interaktivnu pedagogiju (CIP) u Beogradu,
- predstavnici Centra za samostalni život invalida Srbije (CSŽ) u Beogradu i njihovih partnerskih organizacija u Kragujevcu i Leskovcu,
- osobe sa invaliditetom koje su bile uključene u projektne aktivnosti u GO Novi Beograd, u Kragujevcu i Leskovcu,
- članovi/ce projektne Koalicije za zapošljavanje u GO Novi Beograd, u Kragujevcu i Leskovcu,
- poslodavci koji su učestvovali u određenim projektnim aktivnostima,
- roditelji, članovi projektnih radnih grupa u GO Novi Beograd, u Kragujevcu i Vranju,
- projektni školski zvaničnici u GO Novi Beograd, u Kragujevcu i Vranju.

Osobe koje nisu bile direktno uključene u realizaciju projektnih aktivnosti, ali su mogle da imaju informacije od značaja za evaluaciju, bile su:

- predstavnici opštine Novi Beograd,
- predstavnicu Nacionalne službe za zapošljavanje u Srbiji.

4.1. Prikupljanje podataka

U evaluacionom procesu je učestvovalo ukupno 116 ispitanika/ca.

Od ukupnog broja ispitanika, bilo je 78 žena i 28 muškaraca. Upitnike je popunilo 10 ispitanika/ca. Upitnici nisu sadržavali demografske podatke zbog anonimnosti.

Održano je 12 fokus grupa, 14 intervjua i prikupljeno je 10 upitnika.

U tabeli je navedena struktura i broj ispitanika po metodi prikupljanja podataka.

Metod	Učesnici	Broj učesnika
Intervjui	Predstavnica CRS Srbija	1
	Predstavnicima Centra za samostalni život invalida Srbije (CSŽ) u Beogradu i lokalni asistenti u Kragujevcu i Leskovcu	4
	Predstavnicima Centra za interaktivnu pedagogiju (CIP) u Beogradu i stručni saradnici u Kragujevcu i Vranju	4
	Predstavnica USAID	1
	Predstavnica Instituta za održivi razvoj zajednica (ISC)	1
	Predstavnicima GO Novi Beograd	2
	Predstavnica Nacionalne službe za zapošljavanje	1
Fokus grupe	Roditelji, učesnici u projektnim aktivnostima u opštini Novi Beograd, Kragujevcu i Vranju	24
	Školski zvaničnici u opštini Novi Beograd, Kragujevcu i Vranju	35
	Osobe sa invaliditetom, učesnici/e u projektnim aktivnostima u opštini Novi Beograd, Kragujevcu i Leskovcu	17
	Članovi Lokalne koalicije za zapošljavanje u opštini Novi Beograd, Kragujevcu i Leskovcu	16
Upitnici	Predstavnica CRS Srbija	1
	Predstavnicima Centra za samostalni život invalida Srbije (CSŽ) u Beogradu i lokalni asistenti u Kragujevcu i Leskovcu	2
	Predstavnicima Centra za interaktivnu pedagogiju (CIP) u Beogradu i stručni saradnici/e u Kragujevcu i Vranju	3
	Poslodavci koji su učestvovali u određenim projektnim aktivnostima	5
Web upitnik	Predstavnicima USAID partnera koji su učestvovali u određenim projektnim aktivnostima	5

5. Rezultati evaluacije

5.1. Postizanje projektnog cilja: Muškarci, žene i deca sa invaliditetom su integrisani u ekonomski i društveni život u Srbiji

Opšti cilj MIDWAY projekta je da se muškarci, žene i deca sa invaliditetom integrišu u ekonomski i društveni život u Srbiji. Opšti cilj je trebalo da se postigne kroz dva strateška cilja:

1. Osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje.
2. Civilno društvo se efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje.

Partner za ostvarenje strateškog cilja da osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje je Centar za samostalni život invalida Srbije (CSŽ) u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje (NSZ). Partner za ostvarenje strateškog cilja da se civilno društvo efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje je Centar za interaktivnu pedagogiju (CIP) i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER).

5.1.1. Postizanje strateškog cilja: Osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje

Centar za samostalni život invalida Srbije (CSŽ) je partnerska organizacija koja je koordinisala projektne aktivnosti u vezi sa povećanjem mogućnosti osoba sa invaliditetom za efektivno zapošljavanje. Ovaj strateški cilj je sproveden u pet gradova Srbije: u GO Novi Beograd, Kragujevcu, Leskovcu, Nišu i Novom Sadu. U svakom od navedenih gradova delovali su lokalni timovi koje je oformio Centar za samostalni život invalida Srbije.

Projektne aktivnosti Centra za samostalni život invalida Srbije su se realizovale kroz dva segmenta, koji su podrazumevali sledeće aktivnosti:

Istraživanje "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom – mogućnosti i izazovi" i Mapa resursa

Centar za samostalni život invalida Srbije je u okviru projekta realizovao istraživanje pod nazivom "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom – mogućnosti i izazovi".

Istraživanje prikazuje postojeći pravni okvir za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji, identifikuje postojeće podsticajne mere za zapošljavanje, ispituje i analizira karakteristike nezaposlenih osoba sa invaliditetom kao ponudu na tržištu radne snage i ispituje kapacitete i spremnost poslodavaca za zapošljavanje osoba sa invaliditetom kao i spremnost osoba sa invaliditetom da se zaposle. Istraživanje je obuhvatilo i početne efekte Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom na proces njihovog zapošljavanja, kao posledicu aktivnosti projekta MIDWAY. Određeni rezultati istraživanja biće prikazani i u ovom izveštaju.

Istraživačka metodologija rada je uključivala analizu osnovnih dokumenata relevantnih za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i kvantitativnu analizu podataka prikupljenih anketom.

Anketa je sprovedena u dva anketna kruga u vremenskom razmaku od devet meseci. Prvom anketom su obuhvaćene 124 nezaposlene osobe sa invaliditetom koje traže zaposlenje i najveći broj je mlađi od 45 godina, što znači u najproduktivnijem periodu života. Drugom anketom su obuhvaćene 132 nezaposlene osobe sa invaliditetom od kojih je više od polovine u životnom dobu od 19 – 30 godina. Ovo se može objasniti time da je došlo do promene u uzorku zbog fluktuacije radne snage. Istraživanje je obuhvatilo i 37 poslodavaca i organizacija.

Centar za samostalni život invalida Srbije je u okviru projekta izradio i Mapu resursa koja sadrži Strategije i akcione planove zapošljavanja, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i Pravilnike o načinu sprovođenja Zakona, mere i olakšice za poslodavce koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom, listu poslodavaca u gradovima u kojima se projekat sprovodio i listu agencija za zapošljavanje.

Aktivnosti na promociji Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i aktivnosti za podsticaj zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Kako bi se promovisao Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i kako bi se podstaklo zapošljavanje osoba sa invaliditetom, CSŽ je preduzeo sledeće aktivnosti:

1. Formiranje lokalnih koalicija za zapošljavanje

Kao inovativan mehanizam za povezivanje osoba sa invaliditetom i zastupnika prava osoba sa invaliditetom i poslodavaca, Centar za samostalni život invalida Srbije je inicirao osnivanje lokalnih koalicija za zapošljavanje u svakom od pet gradova u kojima je sproveden projekat.

Članovi koalicija su predstavnici:

- Nacionalne službe za zapošljavanje,
- organizacija osoba sa invaliditetom,
- lokalnih organa vlasti,
- poslodavaca
- Centara za socijalni rad
- Privrednih komora
- institucija koje nude prekvalifikacije i obuku
- drugih zainteresovanih aktera u procesu zapošljavanja.

Lokalne koalicije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom su formirane u svih pet gradova: Novom Sadu, Novom Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Leskovcu.

Koalicija je formirana radi:

- izrade lokalnog plana akcije u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- sprovođenja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- stalnog zagovaranja i lobiranja u lokalnoj sredini, institucijama sistema, i kod poslodavaca radi zapošljavanja osoba sa invaliditetom

- povećanja zapošljivosti osoba sa invaliditetom.

Formirani su organi koalicija koji čine koordinacioni odbor i radne grupe. Koalicije su sačinile svoje planove koji obuhvataju različite aktivnosti uključujući:

- podršku prilikom konkretnog zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- izradu lokalnog plana zapošljavanja osoba sa invaliditetom (LPA)
- lobiranje kod gradskih uprava za usvajanje LPA u oblasti invalidnosti
- podizanje svesti i animiranje lokalne zajednice o pravima i mogućnostima zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- saradnju organa lokalnih koalicija sa radnom grupom za zapošljavanje osoba sa invaliditetom pri Filijalama NSZ
- prikupljanje podataka od strane organizacija osoba sa invaliditetom i NSZ o nezaposlenim osobama sa invaliditetom
- informisanje poslodavaca o beneficijama i stimulativnim merama za zapošljavanje osoba sa invaliditetom
- vođenje evidencije o zapošljavanju osoba sa invaliditetom
- osnaživanje osoba sa invaliditetom kod kojih postoji potencijal za pokretanje sopstvenog biznisa.

2. Okrugli stolovi

U okviru projektnih aktivnosti tokom juna 2009.godine održano je pet okruglih stolova (u Novom Sadu, Novom Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Leskovcu) pod nazivom „Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i nove mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom“. Cilj održavanja okruglih stolova bio je da se povežu svi lokalni akteri koji su značajni za proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Učesnici okruglih stolova bili su: nezaposlene osobe sa invaliditetom, poslodavci, predstavnici lokalnih samouprava, organizacije osoba sa invaliditetom, NSZ, institucije od javnog značaja i predstavnici medija.

Na okruglim stolovima Savetnica za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja prisutnima je prezentovala:

- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom
- aktivnosti Ministarstva na sprovođenju Zakona
- aktivnosti Nacionalne službe za zapošljavanje u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Prisutni na okruglim stolovima su dobili informacije o projektu MIDWAY, odnosno o:

- rezultatima prve analize istraživanja o stavovima i mogućnostima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.
- inicijativama za formiranje lokalnih koalicija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja i Nacionalna služba za zapošljavanje pružili su veliku podršku održavanju okruglih stolova. Ovim događajima omogućena je interaktivna

kommunikacija između predstavnika vlasti, poslodavaca, osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija.

3. Sajmovi zapošljavanja za osobe sa invaliditetom

Centar za samostalni život invalida Srbije je organizovao dva Sajma zapošljavanja za osobe sa invaliditetom u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, GO Novi Beograd i uz medijsku podršku Instituta za održive zajednice (ISC). Prvi sajam održan je 18.03.2010. u Novom Beogradu, a drugi 25.03.2010. u Kragujevcu. Na Sajmu u Novom Beogradu učestvovalo je 24 poslodavca/institucija, a u Kragujevcu je učestvovalo 19 poslodavca. Posetioци su predavali svoje biografije kod više poslodavaca, tako da je u Beogradu predato 2701, a u Kragujevcu 349 ukupno biografije.

Značaj ovih Sajmova jeste što su prvi put u Srbiji organizacije osoba sa invaliditetom organizovale Sajam zapošljavanja za osobe sa invaliditetom. Ranije Sajmove je organizovala NSZ, dok je prvi Sajam za zapošljavanje osoba sa invaliditetom takođe organizovala NSZ u saradnji sa beogradskom opštinom Vračar, ali bez učešća civilnog društva. Cilj Sajmova je bio prvenstveno da se uposli što veći broj osoba sa invaliditetom, ali isto tako i da se povežu poslodavci iz privatnog i državnog sektora i osobe sa invaliditetom koje žele efektivno zaposlenje. Sajmovi su bili prilika da se poslodavci upoznaju sa ponudom radne snage i da u ličnom kontaktu upoznaju kandidate za određene poslove, ali isto tako da osobe sa invaliditetom stupe u kontakt sa poslodavcima i da se upoznaju sa radnim mestima i programima ili obukama koje poslodavci nude za osobe sa invaliditetom.

Na Sajmovima su održani okrugli stolovi na kojima su prezentovane podsticajne mere koje Nacionalna služba za zapošljavanje nudi poslodavcima koji zaposle osobe sa invaliditetom.

Interes poslodavaca i osoba sa invaliditetom za učešće na sajmovima je bio velik, na šta ukazuje i zakup veće prostorije za Sajam u Kragujevcu, ali i daleko veći broj zainteresovanih poslodavaca od predviđenog broja za učešće na Sajmu u Novom Beogradu.

Na Sajmovima su osobe sa invaliditetom imale priliku i da steknu osnovna znanja o pisanju lične biografije, ali isto tako da dobiju asistenciju za njeno sastavljanje na licu mesta. U tome su im pomogli saradnici i savetnici Centra za samostalni život invalida Srbije i Nacionalne službe za zapošljavanje.

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, Sajmovi su rezultirali zapošljavanjem 16 osoba sa invaliditetom u Kragujevcu i osam u Novom Beogradu. Pored zapošljavanja osoba sa invaliditetom, uspeh sajmova jeste što su poslodavci kontaktirali CSŽ tražeći pomoć oko zapošljavanja osoba sa invaliditetom i to sad postaje praksa. Do kraja projekta, zaposleno je ukupno 69 osoba sa invaliditetom. Osnovna teškoća je što ne postoje mehanizmi za praćenje zaposlenih osoba sa invaliditetom koji na ovaj način nađu posao jer se posle preporuke i pomoći CSŽ-a, kontakt sa poslodavcima i zaposlenom osobom sa invaliditetom prekida i poslodavci teško daju povratnu informaciju o postignućima i putu osobe sa invaliditetom posle mesec, dva ili tri od momenta zapošljavanja.

U gradovima u kojima se projekat sprovodio osobe sa invaliditetom imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje. To se postiglo kroz određene akcije (okrugli

stolovi, sajmovi zapošljavanja) i oruđa (istraživanje i Mapa resursa) za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom. Osobama sa invaliditetom je obezbeđen pristup resursima i mrežama koje povećavaju mogućnost održivog zapošljavanja osoba sa invaliditetom (aktivnosti lokalnih koalicija za zapošljavanje).

5.1.1.1. Definisane i promovisane akcije i oruđa za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom

Definisanje i promovisanje akcija i oruđa za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom su aktivnosti koje se odnose na povećanje razumevanja pravnog okvira na kojem se zasnivaju prava osoba sa invaliditetom, kao i obezbeđivanje okvira održivim strategijama za povećanje stope zaposlenosti osoba sa invaliditetom. Navedene aktivnosti CSŽ-a se odnose i na mapiranje glavnih resursa u procesu povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom, ali i uloga i odgovornosti različitih aktera u tom procesu.

Kako bi se postiglo navedeno, tim CSŽ-a je štampao istraživanje pod nazivom "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji – mogućnosti i izazovi" koje sadrži rezultate istraživanja o stavovima osoba sa invaliditetom i stavovima poslodavaca o zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Pored rezultata istraživanja, tim CSŽ-a je u publikaciji naveo i pravni okvir te na taj način objedinio i dao pregled zakonodavnog okvira koji se odnosi na proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Kao što je navedeno u publikaciji, u oblasti pravne regulative Srbija ima više značajnih propisa koji pružaju odgovarajući pravni okvir za podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom, koji pružaju odgovarajući strateški okvir za podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Srbiji kao što su:

- Strategija unapređivanja položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji 2007-2015,
- Nacionalna strategija smanjenja siromaštva
- Nacionalna strategija zapošljavanja
- Nacionalni akcioni plan zapošljavanja
- Zakon o radu
- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

Fiskalni propisi i programi aktivne politike zapošljavanja, garantujući razne pogodnosti, takođe pružaju značajan podsticaj poslodavcima koji se opredele za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.⁴

Istraživanje CSŽ-a daje sveobuhvatan pregled situacije u Srbiji koja se odnosi na osobe sa invaliditetom i njihovo zapošljavanje.

Tim CSŽ-a je tokom realizacije projektnih aktivnosti prikupljao materijale kako bi napravio Mapu resursa. Mapa resursa je namenjena prvenstveno osobama sa invaliditetom kako bi

⁴ Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji – mogućnosti i izazovi", Beograd, CSŽ, 2010.

imale sve potrebne informacije tokom procesa zapošljavanja (zakonska prava, liste poslodavca u njihovoj lokalnoj sredini, liste agencija za zapošljavanje). Mapa resursa je namenjena i poslodavcima u smislu dostupnosti svih informacija koje su u vezi sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom.

Mapa resursa predstavlja oruđe koje identifikuje mogućnosti za poboljšanje profesionalnih kvalifikacija i veština osoba sa invaliditetom i sadrži sve resurse koje osobe sa invaliditetom mogu da koriste u procesu traženja zaposlenja.

Projekat MIDWAY je sa svojim aktivnostima došao u pravo vreme kako bi objasnio i pripremio aktere na primenu Zakona, olakšao kontakte i veze između poslodavaca i osoba sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom su se informisale o određenim pitanjima koja su od značaja za njih, kao na primer, veza između zapošljavanja osoba sa invaliditetom i njihove nadoknade za tuđu negu i pomoć koju neće izgubiti prilikom zapošljavanja.

Većina osoba sa invaliditetom imaju informaciju da je usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i imaju osnovne informacije o tome šta on podrazumeva. Informacije o Zakonu su dobili preko svojih udruženja te ističu da je u velikoj meri doprineo promenama koje su se dogodile i napretku koji je postignut u odnosu na period od pre nekoliko godina; u javnosti je počelo više da se govori o osobama sa invaliditetom, ljudi su više informisani. Istraživanje CSŽ-a je pokazalo da su osobe sa invaliditetom dobro informisane o Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Informisanost o merama na nacionalnom nivou je višestruko veća nego što je informisanost o merama i aktivnostima na lokalnom nivou.

Članovi Koalicija za zapošljavanje su upoznati sa zakonima koji se tiču prava osoba sa invaliditetom kada je u pitanju njihovo obrazovanje i zapošljavanje. Upoznati su šta sve ti zakoni podrazumevaju, kada su usvojeni i kada je počela njihova primena. Pitanje je koliko su osobe sa invaliditetom upoznate sa zakonima.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: To zavisi od osobe do osobe. Neke osobe su jako dobro upoznate sa zakonima i zaista koriste prava koja imaju kako bi postale što samostalnije, dok neke osobe samo traže izgovore da se ne zaposle i krive druge za sve što im se desi.

Mišljenje osoba sa invaliditetom o Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom je da je kvalitetno izrađen u smislu zastupanja njihovih prava i zaštite, te ističu značaj načina njegovog sprovođenja. Sada je odgovornost na udruženjima i organizacijama osoba sa invaliditetom da prate sprovođenje samog Zakona. Pomoć u sprovođenju Zakona se odnosi na saradnju sa udruženjima poslodavaca, Nacionalnom službom za zapošljavanje, udruženjima osoba sa invaliditetom i svim ostalim akterima u lokalnoj zajednici koji imaju značajnu ulogu u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Osoba sa invaliditetom: Upoznati smo i sa tim Zakonom, čuli smo za njega. Važno je da je Zakon usvoje. Ipak, da ne postoje udruženja koja se bave problemima osoba sa invaliditetom i koja prate sprovođenje, nismo sigurni koliko bi se zakoni sprovodili.

Kada je reč o sprovođenju Zakona, neminovno se nameće pitanje da li će poslodavci zapošljavati osobe sa invaliditetom da bi izbegli kaznu ili će ih zapošljavati zato što to žele?

Moramo biti svesni da usvajanje Zakona ne menja nužno i svest ljudi o važnosti uključivanja osoba sa invaliditetom u društvo, jer i dalje postoje barijere u odnosima i na tome treba dosta raditi.

Osoba sa invaliditetom: Postojanje tog Zakona nije uticalo na razvoj svesti kod svih ljudi o važnosti uključivanja osoba sa invaliditetom u rad i društvo. Još uvek postoji ta barijera u odnosu prema osobama sa invaliditetom, mnogi od njih nas se u početku stide, ali kasnije, kad se bolje upoznamo, taj odnos je znatno bolji.

Osoba sa invaliditetom: Mi bismo svakako više voleli da radimo za nekoga ko nas prihvata, nego za nekoga ko nas je zaposlio samo da bi izbegao kaznu. Ipak, preko ovog projekta, neki od nas su uspeali da se zaposle.

Projekat MIDWAY je "došao baš u pravo vreme", jer se zakoni ne bi mogli adekvatno i potpuno primenjivati bez intervencija i menjanja svesti društva. Potrebno je obezbediti uslove koji su neophodni za realizaciju zakona koji se tiču osoba sa invaliditetom. Potrebno je kod poslodavaca, ali i svih članova društva uopšte, razvijati svest i poverenje prema osobama sa invaliditetom, njihovim sposobnostima i mogućnostima da rade.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Sami zakoni ništa ne vrede ako nemate spremnu društvenu zajednicu koja će početi da primenjuje te zakone. Upravo tu je projekat MIDWAY odigrao glavnu ulogu. Da biste zaposlili osobu sa invaliditetom, vi prvo morate da uklonite predrasude o osobama sa invaliditetom u društvu.

U Kragujevcu postoji Akcioni plan za zapošljavanje osoba sa invaliditetom ali još uvek nije u proceduri usvajanja. Aktivnosti projekta MIDWAY su u potpunosti usklađene sa tim planom. Plan je ušao u realizaciju i radi se na tome da se zaposli što veći broj osoba sa invaliditetom. U izradi Strategije koja je usvojena u septembru 2009. u Kragujevcu je učestvovala članica tima koji je za Kragujevac oformio CSŽ.

Članica tima u Kragujevcu: Aktivnosti su u skladu sa Strategijom Grada Kragujevca. Imala sam zadovoljstvo da budem koordinator za izradu Strategije socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom, koja je usvojena u septembru 2009. godine. To mi je pomoglo da dam predloge za poboljšanje uslova života osoba sa invaliditetom, naravno i predloge za što veće zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Gradska opština Novi Beograd još uvek nema Akcioni plan za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ali radi na izradi Strategije socijalne zaštite. U Opštini prikupljaju podatke gde se nalaze osobe koje su socijalno ugrožene, pokušavaju da uspostave komunikaciju i sa udruženjima i sa nevladinim sektorom i da definišu specifične potrebe u vezi sa zapošljavanjem.

U Leskovcu je napravljen Akcioni plan u čijoj izradi su učestvovali članovi Koalicije za zapošljavanje. Akcioni plan je prosleđen Gradskoj Skupštini i u proceduri je usvajanja. Akcioni plan uključuje izradu tri baze podataka o:

- svim osobama sa invaliditetom
- poslodavcima
- potrebama poslodavaca u lokalnoj zajednici.

Pored formiranja baze podataka, potrebno je izvršiti i procenu radne sposobnosti svih osoba sa invaliditetom koje treba da se zaposle i napraviti programe za obuku i edukaciju osoba sa invaliditetom. Prema Akcionom planu je predviđeno adaptiranje i opremanje radnih mesta za osobe sa invaliditetom. Ključno je da se u realizaciju plana uključe članovi organizacija i udruženja osoba sa invaliditetom, kao i predstavnici gradske vlasti.

Većina osoba sa invaliditetom učesnika FG nema informaciju o tome da li postoji lokalni Akcioni plan za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ali, onaj manji broj njih koji su upoznati sa Akcionim planom za zapošljavanje smatraju da je to prvi veliki korak u zapošljavanju osoba sa invaliditetom jer ranije nije postojalo ništa slično.

Osoba sa invaliditetom: Ovo je prvi veliki korak u zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Ranije nije postojao nikakav Akcioni plan za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Neki poslodavci su već zapošljavali osobe sa invaliditetom, ali koliko mi znamo nije postojao Akcioni plan za to.

Centar za samostalni život invalida Srbije je svojim aktivnostima doprineo definisanju i promovisanju akcija i oruđa za povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom.

5.1.1.2. Osobe sa invaliditetom imaju pristup resursima i mrežama koje šire mogućnosti za održivo zapošljavanje

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji propisuje poslodavcima obavezu da po određenim uslovima i kriterijumima zaposle osobe sa invaliditetom. Postoje ponuda i potražnja za zapošljavanjem osoba sa invaliditetom.

No, pitanje je kako će poslodavci znati da nađu kvalifikovane osobe sa invaliditetom? Da li osobe sa invaliditetom imaju potrebne veštine kako bi se efikasno predstavile na tržištu rada?

Preduzet je niz aktivnosti kako bi se pomoglo osobama sa invaliditetom da povećaju vlastito samopouzdanje i da se upoznaju sa tržištem rada, te kako bi naučile da efikasno predstavljaju sebe i svoje sposobnosti. Akcije su trebale da informišu poslodavce i nezaposlene osobe sa invaliditetom u okviru aktivne politike zapošljavanja, da se zaposli što veći broj osoba sa invaliditetom i da se uključe svi akteri u lokalnoj zajednici koji su važni u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Preduzete akcije su:

- organizovanje okruglih stolova u svih pet gradova,
- formiranje Lokalnih koalicija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u svakoj projektnoj opštini,

- dva Sajma zapošljavanja za osobe sa invaliditetom, u Novom Beogradu i u Kragujevcu.

Koliko je osoba sa invaliditetom pronašlo zaposlenje zahvaljujući projektu?

Zahvaljujući projektnim aktivnostima koje su realizovane u periodu od 18 meseci, zaposlenje je pronašlo ukupno 69 osoba sa invaliditetom.

Sajmovi zapošljavanja su rezultirali zapošljavanjem ukupno 24 osobe sa invaliditetom, i to 16 osoba u Kragujevcu, a osam osoba u Beogradu (o čega su tri osobe na probnom radu), a rad Lokalnih koalicija za zapošljavanje je rezultirao i zapošljavanjem ukupno 45 osoba sa invaliditetom, i to: u Novom Sadu – dve osobe, Beogradu – tri osobe, Kragujevcu – 23 osobe, Nišu – osam osoba i Leskovcu – devet osoba.

Osoba sa invaliditetom: Posao sam našao zahvaljujući ovom projektu i sada redovno radim i primam platu. Trenutno imam ugovor na određeno vreme, a on se obnavlja na određeni period.

Osoba sa invaliditetom: Tražio sam zaposlenje i prijavio se na Sajmu zapošljavanja za osobe sa invaliditetom. Završio sam srednju školu koja je namenjena osobama sa invaliditetom. Sada sam zaposlen i prilično sam zadovoljan poslom.

Osoba sa invaliditetom: Zadovoljan sam, mislim da je projekat bio uspešan, uspeo sam da nađem stalno zaposlenje.

Realizacijom projektnih aktivnosti radi obezbeđivanja više mogućnosti za efikasno zapošljavanje osoba sa invaliditetom zaposlilo se 69 a animiralo 2129 osoba sa invaliditetom.

Za većinu osoba sa invaliditetom koje su našle zaposlenje na Sajmovima zapošljavanja je to prvo zaposlenje. Oni koji već imaju radnog iskustva, navode da se ono uglavnom odnosilo na privremene, honorarne poslove. Mnogi od njih su dobili priliku da se po prvi put zaposle na neodređeni period.

Prema istraživanju CSŽ-a, većina nezaposlenih osoba sa invaliditetom (52.4%) živi u domaćinstvima čiji su prihodi ispod nivoa prosečne zarade u Republici Srbiji. Više od pola anketiranih nezaposlenih osoba sa invaliditetom ocenuje životni standard svog domaćinstva kao loš. Procena je da 1/5 nezaposlenih osoba sa invaliditetom živi ispod linije siromaštva i da je to znatno iznad učešća siromašnih u ukupnoj populaciji. Najveći broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom (68,5%) živi sa roditeljima i drugim članovima porodičnog domaćinstva (braća, sestre, baba, deda i sl.).

Osobe sa invaliditetom su zapošljavanjem poboljšale svoju finansijsku situaciju, ali i situaciju u kojoj se nalaze njihove porodice. Redovnim mesečnim primanjima, osobe sa invaliditetom su dobile mogućnost da ekonomski osiguraju svoju porodicu.

Član CSŽ tima: Zaposlenjem su osobe sa invaliditetom poboljšale svoj materijalni status, osetile se korisnim, jednostavno krenule nekim novim stazama koje ih vode u bolje sutra. Najbolji primer promena zbog projekta jesu sami zadovoljni korisnici projekta.

Zapošljavanje je od velikog značaja ne samo za osobe sa invaliditetom, već i za njihove porodice.

Osoba sa invaliditetom: Naravno da zaposlenje puno znači pre svega za mene, ali i za moju porodicu. Prvi put sam dobila stalni posao, dok sam prethodno radila privremene, honorarne poslove. Za porodicu je to, takođe, važno jer smo dobili neku vrstu ekonomske sigurnosti - sada redovno primam platu, pa kakva je takva je.

Zapošljavanjem su se desile promene koje su od velikog značaja za osobe sa invaliditetom ne samo u smislu ekonomske nezavisnosti već i socijalizacije, društvenog života, uključenosti i ličnog osećaja pružanja doprinosa i korisnosti. Povećalo im se samopouzdanje, ali i volja da traže posao. Ponovo su dobili nadu da uz pomoć i podršku osoba iz udruženja traže zaposlenje.

Osoba sa invaliditetom: Zahvaljujući poslu koji trenutno imam osećam se manje usamljenom, mogu da se pokažem u pravom svetlu, mogu da doprinesem.

Kod osoba sa invaliditetom su se desile promene i na ličnom planu koje se odnose na povećanje zadovoljstva.

Osoba sa invaliditetom: Promenilo se mnogo toga, sam izlazak na ulicu, u društvo za nas mnogo znači. Od kako smo zaposleni i uključeni u ovaj projekat, upoznajemo nove ljude, stičemo nova poznanstva.

Osoba sa invaliditetom: Sada više ne sedimo samo kod kuće, na selu, promenili smo sredinu, što je dobro učiniti s vremena na vreme. Mi kao osobe smo se promenili, sada smo više zadovoljniji, jer se više družimo sa drugim ljudima.

Veoma je važno što se ovim projektom informisala javnost, ali pre svega poslodavci, o radnim sposobnostima osoba sa invaliditetom. Neki poslodavci se prijateljski ponašaju i nude zaposlenje osobama sa invaliditetom jer su imali iskustva sa njima i postigli su dobre rezultate. Postoje i poslodavci koji nemaju dovoljno informacija o kapacitetima i radnim sposobnostima koje poseduju osobe sa invaliditetom bez obzira na invaliditet. Važno je da osobe sa invaliditetom dobiju priliku da pokažu svoje sposobnosti, da se upoznaju sa poslodavcima i da oni njih bolje upoznaju. Ta prilika je za njih "prva šansa" koja će omogućiti da se osobe sa invaliditetom dokažu i da poslodavci steknu uvid u njihove sposobnosti.

Osoba sa invaliditetom: Zaposlenjem smo stekli poverenje poslodavaca, ali i drugih ljudi koji sa nama rade i svakodnevno se susreću.

Osoba sa invaliditetom: Veoma je teško doći do poslodavaca, do te prve šanse da se upoznamo i počnemo rad kod njih. Dajte mi šansu da pokažem svoje sposobnosti i da pokažem koliko znam. Ako vidim da ne znam taj posao, ja ću sama otići.

Poslodavci se, takođe, teže odlučuju na zapošljavanje osoba sa invaliditetom zbog postojanja predrasuda - boje se nepoznatog, ne znaju koje su mogućnosti osoba sa invaliditetom, šta mogu da rade. Zato Sajmovi zapošljavanja predstavljaju dobru priliku da se poslodavci i potencijalni uposlenici sretnu, pobliže upoznaju. Korist je dvojaka - ruše se predrasude i pruža se mogućnost da se pojedinac zaposli a poslodavac dobije dobrog radnika.

Osoba sa invaliditetom: Pre mi niko nije hteo dati ni šansu, čim vide da sam invalid odbiju me, ne žele ni da probaju da me zaposle.

Osobe sa invaliditetom predlažu da im poslodavci pruže tu šansu barem kroz privremeno zaposlenje. Pružanje prilike da se zaposle i pokažu šta mogu osobe sa invaliditetom vide kao nešto što je najvažnije, ne smatraju da im je potreban neki poseban tretman.

Osoba sa invaliditetom: Kod mnogih poslodavaca se mogu uočiti barijere kada je u pitanju pristup osobama sa invaliditetom. Mi možemo postići dobre rezultate rada, ali nam je potrebna pomoć i ostalih.

Istraživanje "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji - mogućnosti i izazovi" je pokazalo da su nezaposlene osobe sa invaliditetom aktivne u traženju zaposlenja. U periodu između dve ankete posao je aktivno tražilo 41,7% nezaposlenih iz uzorka. Pozitivno iskustvo u traženju zaposlenja ima, relativno mali broj osoba sa invaliditetom 13,7%. Više od od jedne trećine ima negativno iskustvo u traženju posla. Prema rezultatima ankete više od dve trećine nezaposlenih osoba sa invaliditetom smatra da su prilike za zapošljavanje u opštini u kojoj žive nepovoljne. Još veći procenat, 71,2%, ističe da su prilike posebno nepovoljne za zapošljavanje žena sa invaliditetom. Jedna četvrtina nezaposlenih osoba sa invaliditetom smatra da su prilike sada povoljnije nego ranijih godina.

Prema rečima osoba sa invaliditetom, aktivnostima projekta MIDWAY povećana je mogućnost za njihovo zapošljavanje.

Broj zaposlenih osoba sa invaliditetom se povećao tokom Sajmova zapošljavanja, organizovanih okruglih stolova u svakom projektnom gradu i angažmanom članova Koalicije za zapošljavanje u lokalnim zajednicama. U prilog tome govori i broj zaposlenih osoba sa invaliditetom tokom projekta čime su se pored samog zapošljavanja kreirale i mogućnosti za sve.

Osoba sa invaliditetom: Povećale su se mogućnosti. Pre projekta mali broj osoba sa invaliditetom se uopšte zapošljavao.

Mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom su povećane projektnim aktivnostima između ostalog i jer su usklađene sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji. Usvojeni Zakon po definisanim kriterijima obavezuje određene poslodavce da zaposle osobe sa invaliditetom, a uz projektne aktivnosti taj proces može biti uspešnije realizovan. Radi se o sledećim projektnim aktivnostima: kreiranje baze podataka nezaposlenih osoba sa invaliditetom u projektnim gradovima, kreiranje baze podataka poslodavaca u tim sredinama, saradnja i umrežavanje

glavnih aktera u lokalnoj sredini (predstavnici lokalne vlasti, Nacionalne službe za zapošljavanje, udruženja osoba sa invaliditetom, udruženja poslodavaca itd).

Predstavnik lokalne samouprave: Smatram da je Sajam za zapošljavanje osoba sa invaliditetom važan korak u zapošljavanju osoba sa invaliditetom pogotovo što prati Zakon. Ono što je učinjeno kroz projektivne aktivnosti definisaće bolji okvir za zapošljavanje. Imamo komunikaciju sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, tako da ćemo nastaviti sa ovim sajmovima.

Veliki značaj za primenu Zakona ima uspostavljena saradnja između pojedinih aktera u zajednici, na primer između Nacionalne službe za zapošljavanje i lokalnog udruženja osoba sa invaliditetom prilikom selekcije kandidata za određeni posao.

Osoba sa invaliditetom: S obzirom na Zakon, mislimo da će veći broj osoba sa invaliditetom biti zaposlen. Bojimo se da će sada biti deficit osoba sa invaliditetom kada se radi o zaposlenju. Biće veća potražnja poslodavaca, nego što će biti dovoljno ljudi za ta radna mesta.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji promoviše prava osoba sa invaliditetom i važnost njihove ravnopravne uključenosti u puni sistem, promoviše potrebu uključivanja osoba u društvo.

Prema rečima predstavnika NSZ, usvajanje ovog Zakona je uticalo na promjenu svesti, ljudi su počeli da razmišljaju da osobe sa invaliditetom postoje, da su ravnopravan deo društva i tako ih treba tretirati. U odnosu na Zakon, projekat MIDWAY se orijentisao na potrebu uspostavljanja kontakta između poslodavaca i nezaposlenih lica. Deo neposrednog kontakta je izuzetno važan segment.

Predstavnic NSZ: Ovim projektom znatno se doprinelo zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

Lokalne koalicije za zapošljavanje kao spona između osoba sa invaliditetom i poslodavaca

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Naša glavna i najveća uloga u celom projektu jeste da mi predstavljamo sponu između poslodavaca i osoba sa invaliditetom.

Osnovna funkcija Lokalne koalicije za zapošljavanje jeste da pomogne u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Asistenti CSŽ-a koji su realizovali projektne aktivnosti, su organizatori rada Koalicija. U nekim mestima oni postaju koordinatori i voditelji Koalicija. Članove Koalicije čine svi akteri iz lokalne zajednice koji imaju značajnu ulogu u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom (predstavnik lokalne samouprave, Nacionalna služba za zapošljavanje, udruženja koja se bave problemima osoba sa invaliditetom, preduzeća koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom, Privredna komora itd). Članovi su potpisali Sporazum o saradnji i formirano je koordinaciono telo u svakoj Koaliciji kojeg čini šest članova.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Koalicija formirana u okviru ovog projekta omogućila je da se povezivanjem različitih organizacija poveća njihova vidljivost i da se učini više.

Aktivnosti Koalicije su počele sa procenom koliko mladih osoba sa invaliditetom je nezaposleno, analizom strukture stručne spreme osoba sa invaliditetom i analizom odgovarajućih poslova, te ostvarivanjem kontakta sa poslodavcima kako bi zaposlili što više osoba sa invaliditetom. Jedna od značajnijih aktivnosti Koalicije u Leskovcu je izrada baze podataka nezaposlenih osoba sa invaliditetom, njihovih obrazovnih potreba i potreba za personalnom asistencijom.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: U samom procesu formiranja Koalicije, prvo je bilo potrebno napraviti bazu podataka o osobama sa invaliditetom kako bismo videli kakve su njihove potrebe za obrazovanjem, zapošljavanjem, za personalnom asistencijom pri uključivanju u sistem obrazovanja i zapošljavanja.

Značajno je učešće poslodavaca kao članova Koalicije, jer se na taj način podržavaju osobe sa invaliditetom i njihovo zapošljavanje.

Član CSŽ tima: Prvo smo išli u malo veće firme, u kojima smo poznavali ljude, za koje smo znali da imaju vremena za nas i da će nas saslušati. Razgovarali smo o tome da li bi mogli da postanu članovi Koalicije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, da li bi mogli da zaposle osobe sa invaliditetom, da li bi mogli sa drugima da razgovaraju o tome, i slično. Posle svakog sastanka, obavestavali smo o rezultatima aktivnosti Lokalne koalicije, pojedinačno osobe koje poznajemo, ali smo svaki put kada smo imali neke nove informacije slali dopise i svim udruženjima.

Jedna od glavnih aktivnosti Lokalne koalicije za zapošljavanje jeste uspostavljanje komunikacije između poslodavaca i osoba sa invaliditetom i podsticanje zainteresovanosti poslodavaca za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Pored zapošljavanja osoba sa invaliditetom, to je bio jedan od ciljeva Sajmova zapošljavanja. Iako se samo određeni broj osoba sa invaliditetom zaposlio zahvaljujući Sajmovima, veliki broj zainteresovanih se i nakon njihovog održavanja obraća Centru za samostalni život invalida radi informisanja i eventualnog kontakta sa poslodavcima.

Aktivnosti članova Koalicija za zapošljavanje bile su prikupljanje podataka za istraživanje "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom – mogućnosti i izazovi" i prikupljanje informacija za Mapu resursa. Takođe su se prikupljali i podaci o nezaposlenim osobama sa invaliditetom u lokalnoj sredini kao i o poslodavcima koji mogu da zaposle osobe sa invaliditetom. Prikupljanje podataka o osobama sa invaliditetom nije bio jednostavan proces. Podaci su se prikupljali uz pomoć Nacionalne službe za zapošljavanje, organizacija i udruženja osoba sa invaliditetom.

Član CSŽ tima: Ključni problem je bio pronaći te osobe sa invaliditetom. Radili smo sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, organizacijama. Hteli smo

da nam uzorak bude takav da budu zastupljene sve vrste invalidnosti, da imamo jednak broj muškaraca i žena, da budu podjednako zastupljeni po kvalifikacijama i da godine života budu interesantne za poslodavce (od 20-45 godine). To je ono čemu smo težili.

Najveći značaj rada Lokalnih koalicija za zapošljavanje jeste u stvaranju kontakata, povezivanju i saradnji aktera u lokalnoj zajednici koji su od velikog značaja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ti akteri su poslodavci, udruženja osoba sa invaliditetom, udruženja poslodavaca, lokalna samouprava, Privredna komora i Nacionalna služba za zapošljavanje.

Ostvarena saradnja od velikog značaja za postizanje projektnih ciljeva je sa Nacionalnom službom za zapošljavanje. Ta saradnja se ogleda pre svega u razmeni podataka o nezaposlenim osobama sa invaliditetom, o kontaktima poslodavaca koji traže zaposlenike, te u organizaciji obuka za osobe sa invaliditetom.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Povećana je saradnja, naročito sa Nacionalnom službom za zapošljavanje koja nas je obavještavala gde su potrebni radnici, a osobe sa invaliditetom su imale kontakte.

Primer razmene informacija je u Leskovcu gde su Lokalna koalicija za zapošljavanje i Nacionalna služba za zapošljavanje uporedili baze podataka o osobama sa invaliditetom i upotpunile ih međusobno. Kada poslodavci traže osobe sa invaliditetom preko Nacionalne službe za zapošljavanje, oni se konsultuju i sa Lokalnom koalicijom o osobama sa invaliditetom koje bi bile adekvatne za posao.

Član tima CSŽ: Posedujemo bazu podataka osoba sa invaliditetom kojima treba posao. Naše preporuke se uzimaju u obzir.

Pored razmene informacija, u Leskovcu je Nacionalna služba za zapošljavanje otvorenija prema osobama sa invaliditetom te im pruža više podrške.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Važno je spomenuti činjenicu da otkako je krenuo projekat MIDWAY, Nacionalna služba za zapošljavanje se definitivno više otvorila prema osobama sa invaliditetom. Sada zaista pokazuju visok stepen razumevanja i pružanja podrške osobama sa invaliditetom. Razlog veće otvorenosti Službe leži upravo u tome što je cilj ovog projekta bio zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Dakle, ovaj projekat je glavni razlog povećane i bolje otvorenosti Službe za zapošljavanje prema osobama sa invaliditetom.

Članovi Koalicije za zapošljavanje nameravaju da i nakon završetka projekta MIDWAY nastave svoje aktivnosti. Članovi LKZ su motivisani da učestvuju jer su do sada svojim radom postigli rezultate i imaju planove za rad u bliskoj budućnosti. Takođe, aktivnosti koje realizuju Koalicije potpomažu rad pojedinih članova u vlastitom radu (ostvareni kontakti, protok informacija itd).

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Projekat MIDWAY je osmišljen tako da nam pomogne da uvidimo problem koji postoji i kada se projekat završi nastavimo sa radom Koalicije, rešavanjem problema i teškoća koje imaju osobe sa invaliditetom. Dakle, naša organizacija treba i nakon završetka projekta da nastavi sa radom i rešavanjem problema osoba sa invaliditetom

Kao članovi Lokalne koalicije za zapošljavanje lakše će postići cilj nego da to pokušavaju kao pojedinci.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Kao roditelj deteta sa invaliditetom, shvatila sam da ću kroz članstvo u ovoj Koaliciji, pre uspeti da kontaktiram druge organizacije koje mogu da zaposle osobe sa invaliditetom. Teže je nastupiti sam, kao jedinka, nego kao član neke grupe. Veće su mogućnosti uticaja na druge u Koaliciji i veće su mogućnosti da nešto promenite.

Da li su projektne aktivnosti obezbedile mogućnosti za efektivnije zapošljavanje osoba sa invaliditetom?

Sajamovi zapošljavanja su bili značajan i koristan događaj za osobe sa invaliditetom. Pored zaposlenja, osobe sa invaliditetom su imale priliku da upoznaju poslodavce, da razgovaraju sa njima, da razgovaraju sa predstavnicima lokalne vlasti koji su bili gosti Sajmova, da napišu biografiju, da upoznaju druge osobe sa invaliditetom i razmene iskustva. Sajmovi zapošljavanja su poželjni jer obezbeđuju kontakte osobama sa invaliditetom. Učesnici FG Sajmove zapošljavanja vide kao dobru ideju i jedinstvenu priliku da se sruše određene barijere; smatraju da je to nešto što bi oni sami, zajedno sa udruženjima, Centrom i drugim partnerima mogli inicirati.

Osoba sa invaliditetom: Ideja ovog Sajma zapošljavanja je odlična. Sajam treba ponavljati i idućih godina i to ne samo za osobe sa invaliditetom, nego i za ostale koji traže posao.

Organizovanje okruglih stolova je bilo od velikog značaja za osobe sa invaliditetom. Ovakva vrsta aktivnosti pruža mogućnost osobama sa invaliditetom da direktno razgovaraju sa poslodavcima i predstavnicima lokalne vlasti o zakonima i njihovoj primeni.

Osoba sa invaliditetom: Posebno veliki značaj u celom projektu imalo je organizovanje okruglih stolova. To je važno jer se veliki broj poslodavaca odazove na takve događaje i tada imamo priliku da sa njima porazgovaramo oči u oči o novim zakonima i njihovom sprovođenju.

Član tima CSŽ: Organizovano je nekoliko okruglih stolova, na kojima su bili ljudi iz lokalne koalicije, Unije poslodavaca. Najviše se pričalo o samom Zakonu i njegovoj primeni i problemima poslodavaca koje im nameće taj Zakon. Tu su bile prisutne i osobe sa invaliditetom i bilo im je drago da se neko bori za njih.

Većina osoba sa invaliditetom učesnika FG smatra da su ipak oni ti koji su najviše odgovorni kada je u pitanju njihova informisanost o mogućnostima zapošljavanja ali i aktivnog uključivanja u društvo. Iako je pomoć drugih potrebna, nekad i neophodna, prvenstveno je važna inicijativa pojedinca. Postoje primeri osoba sa invaliditetom koje su aktivne u svojoj lokalnoj zajednici u zalaganju za svoja prava i pomaganje drugima.

Osoba sa invaliditetom: Mi smo sami odgovorni za to da budemo uključeni u društvo. Ako se mi ne angažujemo prvi, niko neće prvi da izlazi nama u susret. U našem gradu ima osoba sa invaliditetom koje su zainteresovane za uključivanje u lokalnu zajednicu i zalaganje za prava osoba sa invaliditetom.

Takvim osobama treba dati mogućnost da se angažuju i zalažu sa svoja prava, odnosno prava svih nas.

5.1.1.3. Povećana svest poslodavaca o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom/ Povećan procenat državnih i privatnih poslodavaca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom

Uvođenjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji se menja odnos poslodavaca prema osobama sa invaliditetom, jer, kako je navela jedna osoba sa invaliditetom “sada oni vide da mi postojimo”. Pružena je prilika poslodavcima da dobiju više informacija o osobama sa invaliditetom, da ih upoznaju. Iako nisu bili spremni da zaposle osobe sa invaliditetom, kada su ih jednom upoznali njihov odnos se promenio.

Osoba sa invaliditetom: Mislimo da je u početku postojao otpor poslodavaca prema nama. Nisu bili spremni da nas zaposle, ali kada su nas jednom upoznali njihov odnos se promenio. Sada već možemo reći da tog otpora nema.

Istraživanje “Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji - mogućnosti i izazovi” je pokazalo da je Iskustvo u zapošljavanju osoba sa invaliditetom ključni činilac za otklanjanje predrasuda o radnim sposobnostima i efektima rada osoba sa invaliditetom.

Jedan od načina za povećanje mogućnosti efikasnog zapošljavanja osoba sa invaliditetom jeste i direktno uključivanje poslodavaca u određene projektne aktivnosti. Tokom projekta te aktivnosti su se odnosile na učešće poslodavaca na sajmovima zapošljavanja te uključivanje u rad Lokalne koalicije za zapošljavanje. Uključivanjem u Lokalnu koaliciju za zapošljavanje poslodavci su potpisali Sporazum da se na taj način obavezuju da će pri zapošljavanju radnika razmotriti da li na to mesto mogu zaposliti nekog radnika sa invaliditetom. Na taj način poslodavci će podržati osobe sa invaliditetom i njihovo zapošljavanje i preporučiti drugima da zaposle osobe sa invaliditetom ako je to moguće.

U potrazi za novim radnicima, neki poslodavci direktno kontaktiraju Centar za samostalni život invalida Srbije, udruženja osoba sa invaliditetom ili nekog od članova Koalicije za zapošljavanje.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Poslodavci nas zovu kada im je potreban radnik, pitaju kada će biti organizovana nova obuka kako bi dobili nove radnike. Oni traže kontakte osoba koje su završile obuku kako bi mogli da ih zaposle u svojim organizacijama.

Mišljenja članova Koalicije za zapošljavanje o povećanju svesti poslodavaca o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom su podeljena. Sa jedne strane postoji mišljenje da je izuzetno mali broj onih poslodavaca koji su svesni toga da osobe sa invaliditetom mogu kvalitetno da obavljaju posao koji je u skladu sa njihovim sposobnostima, dok sa druge strane postoji mišljenje da poslodavci imaju sve bolje razvijenu socijalnu odgovornost i svest o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Međutim, treba nastaviti sa aktivnostima lobiranja poslodavaca kako bi se zaposlio što veći broj osoba sa invaliditetom.

Član tima CSŽ: Podignut je nivo svesti u lokalnoj zajednici o pravima i mogućnostima za rad osoba sa invaliditetom i veće interesovanje poslodavaca za njihovo zapošljavanje.

Koalicija za zapošljavanje: Krenulo se sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom, probudila se svest kod poslodavaca, ukazano im je na činjenicu da osobe sa invaliditetom mogu u velikoj meri opravdati poverenje, jer su pokazali da su vredni i odgovorni radnici. Naravno, uvek postoji mogućnost za većim stepenom zapošljavanja, tako da treba raditi da se to i ostvari.

Usvojenim Zakonom o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom očekuje se veći stepen zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Osobe sa invaliditetom učesnici FG nemaju informaciju o tome da li firme/institucije imaju plan za zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji bi ujedno bio usklađen sa Akcionim planom za zapošljavanje. Većina ih je upoznata sa informacijom da je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji usvojen ali ne i da li postoje planovi po kojima bi se on sprovodio.

Prema istraživanju Centra za samostalni život invalida, poslodavci u Srbiji nemaju jasno profilisan stav o planovima za 2010.godinu. Jedni su neodlučni (17,9%), a drugi još nisu razmišljali o tome (25,5%). Na njihovu se odluku može uticati boljim informisanjem i drugim podsticajnim merama.

Prema pomenutom istraživanju, poslodavci su relativno dobro informisani o zakonskim merama za veće zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ali i znatno manje o konkretnim planovima i aktivnostima za zapošljavanje na lokalnom nivou. Poslodavci najčešće ispoljavaju očekivanja u vezi sa finansijskom podrškom za novo zapošljavanje osoba sa invaliditetom i u tome se najviše oslanjaju na državu.

Koliko poslodavci realno imaju uslove da zaposle osobe sa invaliditetom na način na koji im Zakon nalaže?

Poslodavcima su sada zakonom "nametnute" obaveze, koje su daleko od tržišne realnosti i mogućnosti velikog broja poslodavaca. Neki poslodavci nemaju sredstava, čak moraju da otpuštaju i druge radnike, usled smanjenja posla.

Nacionalna služba zapošljavanja usvojila je Pravilnik o kriterijumima i načinu sprovođenja mera aktivne politike zapošljavanja 4. februara 2010. godine, koji propisuje mere aktivne politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Aktivna politika zapošljavanja osoba sa invaliditetom podrazumeva mere podsticanja zapošljavanja i samozapošljavanja ovih osoba, mere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije kako bi se ovim osobama omogućilo osposobljavanje za odgovarajući posao, zapošljavanje, održanje zaposlenja, napredovanje ili promena profesionalne karijere. Nacionalna služba zapošljavanja nadležna je za sprovođenje sledećih mera:

- program obuke na zahtev poslodavaca,
- oslobađanje obaveze plaćanja doprinosa,
- subvencija za otvaranje novih radnih mesta,
- program zapošljavanja mladih - Prva šansa,
- program radnog osposobljavanja i obuka,
- program samozapošljavanja.

NSZ promoviše socijalno odgovorno poslovanje i podržava poslodavce u odluci da zaposle osobe sa invaliditetom. Poslodavcima je na raspolaganju stručna pomoć u svim filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje:

- informisanje o aktivnostima i aktuelnostima u radu NSZ;
- predselekcija i selekcija kandidata za radna mesta u preduzeću;
- organizacija Sajmova zapošljavanja za osobe sa invaliditetom;
- priprema lica za zapošljavanje kroz programe obuka;
- edukacije i trening seminari iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom (poslodavci, stručna lica za radno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i druga lica);
- međuregionalno posredovanje u zapošljavanju;
- finansijske mere podrške kroz programe subvencionisanog zapošljavanja;
- savetovanje i podrška u integraciji osoba sa invaliditetom na radnom mestu.

Predstavnik NSZ: Država je po Zakonu predvidela više programa sa finansiranje poslodavaca osobama sa invaliditetom. Aktuelni su programi novog zapošljavanja. Sredstva zavise od stepena razvijenosti regiona u kojem se ljudi zapošljavaju. Novac se ulaže tako da se može opremiti radno mesto za lice koje tu radi. Postoji odšteta koja traje tri godine. Nadamo se da neće doći do otpuštanja nakon te tri godine, ako se izvrši pravi odabir i selekcija ne bi trebalo da bude otpuštanja.

Mišljenja poslodavaca uključenih u evaluacioni proces:

U evaluacionom procesu zanimao nas je stav i mišljenje poslodavaca uključenih u projekat MIDWAY o projektnim aktivnostima koje se odnose na zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

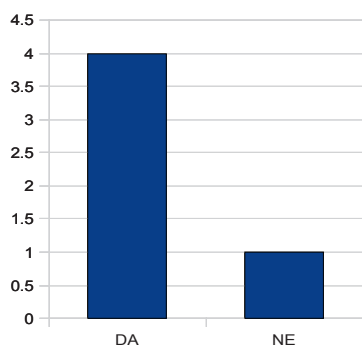
Projektne aktivnosti u koje su poslodavci bili uključeni odnose se na učešće u osnivanju i radu Lokalnih koalicija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Svi poslodavci su mišljenja da je učešće u projektnim aktivnostima projekta MIDWAY doprinelo određenim promenama koje su se desile u njihovom radu i radu njihove organizacije/ firme.

Promene koje poslodavci navode su:

- poboljšana je komunikacija između osoba sa invaliditetom, poslodavaca i nevladinih organizacija (organizacija osoba sa invaliditetom)
- povećano je lobiranje za zapošljavanje osoba sa invaliditetom
- osnaživanje organizacija osoba s invaliditetom i njihovih članova o mogućnostima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom
- veća je koordinacija u zapošljavanju osoba sa invaliditetom
- ostvarena je saradnja između interesnih grupa kod zapošljavanja osoba sa invaliditetom
- formalizovana je i ojačana mreža za zaštitu osoba sa invaliditetom
- zajedničko planiranje i praćenje aktivnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Od pet ispitanih poslodavaca dva imaju razvijen plan zapošljavanja osoba sa invaliditetom a tri nemaju. Nemaju svi ispitani poslodavci obezbeđene uslove za rad osoba sa invaliditetom.

Četiri poslodavca od ukupno pet su naveli da su ostvarili veze sa privatnim/javnim poslodavcima koji imaju nameru da zaposle osobe sa invaliditetom. Poslodavci navode da su im ostvarene veze donele pozitivna iskustva koja se odnose na povećanje mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Jedna osoba je bila na razgovoru za posao i u procesu je zapošljavanja. Povećale su se i mogućnosti tehničko-poslovne saradnje što je doprinelo jačanju veza između Nacionalne službe za zapošljavanje i drugih javnih institucija sa organizacijama/klubovima/udruženjima osoba

sa invaliditetom. Ali jedan poslodavac navodi da su imali i negativnih iskustava te smatra da ne postoji stvarna zainteresovanost poslodavaca da uključe osobe sa invaliditetom u radni proces.

Od pet ispitanih poslodavaca, tri su zaposlila osobe sa invaliditetom, dok dva jop nisu. Poslodavci koji imaju zaposlene osobe sa invaliditetom u svojoj organizaciji imaju prostorije koje su arhitektonski pristupačne. Dva poslodavca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom, dobijaju beneficije predviđene Zakonom.

Osobe sa invaliditetom informacije o poslodavcima koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom dobijaju preko svojih udruženja, Sajmova zapošljavanja, redovnim oglašavanjem u medijima i na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje.

U bazi podataka koje postoje u svakoj Nacionalnoj službi za zapošljavanje i bazi podataka koju je uradila Lokalna koalicija za zapošljavanje poslodavci prilikom zapošljavanja mogu dobiti informacije o osobama sa invaliditetom i izvršiti kvalitetnu selekciju kandidata.

5.1.1.4. Povećana svest osoba sa invaliditetom o neophodnosti ličnog angažmana u procesu aktivnog traženja posla koji je u skladu sa njihovim mogućnostima

Osobe sa invaliditetom su imale priliku da na Sajmovima zapošljavanja dobiju pomoć kod pisanja biografije. Za takvu vrstu pomoći na raspolaganju su im udruženja osoba sa invaliditetom, Centri za samostalni život invalida Srbije i Nacionalna služba za zapošljavanje. Osobe koje traže posao i koje su stupile u kontakt sa mnogo ljudi i ustanova znaju koji su koraci u procesu zapošljavanja. Međutim, mnogo osoba sa invaliditetom retko napuštaju kuću i nisu im dostupne navedene informacije. Preporuka osoba sa invaliditetom je da bi trebalo organizovati dodatne aktivnosti kojima će se osobe sa invaliditetom bolje upoznati sa koracima u procesu zapošljavanja, ali i procesu aktivnog traženja posla.

Osoba sa invaliditetom: Svako kome je potrebna pomoć u vezi sa radnom biografijom može se obratiti CSŽ-u. Pre projekta MIDWAY nije postojala obuka za pisanje CV-ja.

Prema istraživanju Centra za samostalni život invalida Srbije, preko polovine anketiranih nezaposlenih osoba sa invaliditetom ima saznanja o koracima u zapošljavanju. Skoro 1/4 pomoć i podršku u traženju zaposlenja očekuje od Nacionalne službe za zapošljavanje, nešto manje od 1/4 se oslanja na organizacije osoba sa invaliditetom, a njihova očekivanja su usmerena na lične i socijalne mreže, odnosno, prijatelje, kolege i poznanike.

Član tima Centra za samostalni život invalida Srbije navodi da je veliki broj osoba sa invaliditetom uključenih u projektne aktivnosti motivisan da se aktivno uključi u traženje posla zahvaljujući pomoći i podršci koju su dobili.

Član tima CSŽ: U obilasku i anketiranju osoba sa invaliditetom, razgovorom sa njima, mnoge smo motivisali da i sami traže posao iako su izgubili nadu za to. Sigurna sam, da je projekat u mnogome ojačao njihovu ličnost, dobili su samopouzdanje, osetili podršku i sigurnost, da zajedno sa nama, koji smo spremni da im pomognemo, lakše dođu do cilja.

Međutim, osobe sa invaliditetom nailaze na određene poteškoće u procesu zapošljavanja jer se pored usvojenog Zakona poštuju i određena pravila: da bi se zaposlile, osobe sa invaliditetom moraju dobiti rešenje od Komisije koja vrši procenu njihovih radnih sposobnosti. Ovakve vrste procene mogu da budu veoma stresne.

Prema rečima predstavnika Nacionalne službe za zapošljavanje dosadašnji sistem procene radne sposobnosti se zasnivao na tome šta lica ne mogu da rade. Sadašnji sistem procene utvrdio je stepene na osnovu kojih će se vršiti procena. Procena se zasniva na socijalnom pristupu i medicinskom izveštaju. Ocenjuje se ono što osoba sa invaliditetom može da radi. Nacionalna služba za zapošljavanje će obezbediti bazu podataka osoba sa invaliditetom koje se prijavljuju za zapošljavanje. Prema mišljenju predstavnika CSŽ-a u timu za procenu radne sposobnosti osoba sa invaliditetom bi trebalo da bude uključen i neko iz organizacija osoba sa invaliditetom.

Predstavnik NSZ: Uveli smo ceo sistem, u svakom gradu je predstavnik koji će raditi socijalne ankete, a u našem prostoru će se raditi procene. Kroz sistem je obezbeđena baza lica koja se prijavljuju kao osobe sa invaliditetom.

Isto istraživanje pokazalo je da postojeći sistem utvrđivanja invalidnosti ne pruža relevantan skup podataka i informacija za tržište rada. Izostaje procena radnih kapaciteta osoba sa invaliditetom i usmeravanje na vrste poslova u kojima se optimalno realizuju njihove radne sposobnosti.

Problem koji se može javiti kod zapošljavanja osoba sa invaliditetom jeste u kojoj meri je radno mesto odgovarajuće prema sposobnostima i mogućnostima osobe sa invaliditetom. Međutim, prema rečima člana Lokalne koalicije za zapošljavanje osobe sa invaliditetom moraju da dobiju posao koji je u skladu sa njihovim sposobnostima. Postoje kontrole i inspekcije rada koje nadziru kakve poslove obavljaju osobe sa invaliditetom.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Postoji tim koji prati rad osoba sa invaliditetom. Početak rada osoba sa invaliditetom se svodi na znanja o pojedinim poslovima koje obavljaju. Međutim, vrlo brzo i njih možemo klasifikovati i razlikovati prema sposobnostima i načinu obavljanja posla. Mnoge osobe sa invaliditetom napreduju u svom radu, kako teče njihovo radno iskustvo. Vrlo mali broj ostane na početku, na onoj tački sa koje su i krenuli. Većina napreduje, razvija se i razlikuju se na osnovu rezultata rada. Neki aspekti same organizacije posla su prilagođene osobama sa invaliditetom.

Istraživanje CSŽ-a je pokazalo da su poslovi koje su obavljale osobe sa invaliditetom, po stepenu složenosti i odgovornosti uglavnom ispod njihovog nivoa obrazovanja. Anketirane nezaposlene osobe sa invaliditetom koje imaju radno iskustvo, stekle su ga, uglavnom, obavljanjem raznovrsnih poslova u proizvodnji, uslugama, administraciji i komunikacijama, što govori u prilog tvrdnji da osobe sa invaliditetom kada rade, rade u niskoakumulativnim delatnostima. Nestabilnost radne karijere je, takođe, karakteristična za osobe sa invaliditetom. Polovina anketiranih ima radno iskustvo što ukazuje da su imali priliku da rade ali ne i da stabilizuju radnu karijeru. Svaki četvrti ima iskustvo „gubitka zaposlenja“.

Postoji i određen broj osoba sa invaliditetom koje nisu zainteresovane za zapošljavanje. To su osobe koje odbijaju da se zaposle iz različitih razloga: od toga da krive druge što ih nisu ranije zaposlili, pa do toga da su to osobe koje imaju neke druge privilegije zbog kojih im posao nije potreban. Neke osobe sa invaliditetom primaju dodatak za tuđu njegu i pomoć i/ili invalidsku penziju i zbog toga ne žele da se zaposle jer misle da će izgubiti pravo na njih. To govori u prilog neinformisanosti, jer zapošljavanjem ne gube tuđu njegu i pomoć, a invalidska penzija se stavlja u stanje mirovanja osim u slučaju primanja porodične penzije.

Predstavnik NSZ: Ne postoji visoka motivisanost, ali je to više problem njihove duge izolacije sa tržišta rada, lutaju, nisu motivisani, postoji nesigurnost,

mora se dosta raditi na njihovom usmeravanju i profesionalnoj orijentaciji. Možda je razlog tome neinformisanost i razmišljanje da će izgubiti beneficije.

Potrebno je još raditi na motivaciji osoba sa invaliditetom koje nisu zainteresovane za zapošljavanje i povećati aktivnost mladih osoba i njihov angažman za vlastito zapošljavanje

5.1.1.5. Osobe sa invaliditetom su obuhvaćene i drugim programima USAID-a u Srbiji/USAID partneri koriste znanja stečena na radionicama i uključuju osobe sa invaliditetom u programske aktivnosti

Jedan od ciljeva projekta MIDWAY je bio uključivanje programa osoba sa invaliditetom u programe USAID-a u Srbiji, posebno onih koji su kreirani da pospeše zapošljavanje i ekonomski razvoj promovisanjem modela za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i obezbeđenje širokog spektra resursa, kapaciteta, potreba za akciju i oblasti koje zahtevaju napredak i poboljšanje.

MIDWAY je, takođe, imao cilj da doprinese aktivnostima USAID-a koje su fokusirane na podizanje kapaciteta građanskog društva da javno zastupa interese građana i građanki jačanjem kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom za javno zastupanje, mobilisanjem i angažovanjem roditelja izgradnjom njihovih veština da postanu akteri zastupanja interesa svoje dece i sebe pred zvaničnim obrazovnom sistemom.

U sklopu aktivnosti projekta MIDWAY održana je radionica pod nazivom "Uključivanje osoba sa invaliditetom u trenutne programe implementacionih partnera USAID u Srbiji".

Na radionici je učestvovalo 10 osoba iz pet organizacija koje su članovi lokalnog osoblja iz različitih USAID partnerskih organizacija. Nakon prezentacije aktivnosti projekta MIDWAY, međunarodnih pravnih okvira kao i pravnih okvira Srbije, učesnici su diskutovali koji bi to bili mali i jednostavni koraci za uključivanje osoba i omladine sa invaliditetom u njihove programe koji su u procesu realizacije. Predloženi su sledeći koraci:

- informisanje i korišćenje korektnog i nediskriminatorskog jezika osoblja USAID-ovih partnera i partnerskih organizacija,
- organizovanje radionica za podizanje svesti lokalnog osoblja,
- povezivanje sa lokalnim udruženjima i organizacijama osoba sa invaliditetom i korišćenje njihovih resursa.

U evaluacioni proces su bili uključeni USAID partneri. Od ukupno 17, upitnik je popunilo pet partnera, od kojih je četvoro učestvovalo u radionici.

Uključivanje USAID partnera trebalo je da pruži sledeće informacije:

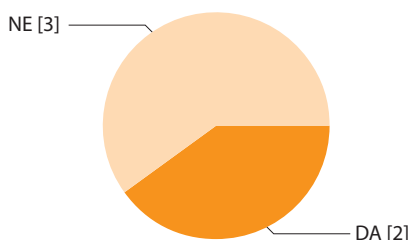
- koliko su upoznati sa zakonskom regulativom u Srbiji koja se odnosi na osobe sa invaliditetom,
- da li su za osoblje USAID-ovih partnera organizovane informativne radionice o inkluziji osoba sa invaliditetom i postojećem zakonskom okviru,
- da li su u svoje programe uključili osobe sa invaliditetom, da li su svoje aktivnosti uskladili sa potrebama osoba sa invaliditetom,

- koje su planirane aktivnosti kada je u pitanju uključivanje osoba sa invaliditetom u njihove programe.

U sledećem paragrafu su rezultati web istraživanja o tome koliko je radionica kojoj su prisustvovali doprinela njihovoj većoj informisanosti o različitim aspektima i pravima osoba sa invaliditetom.

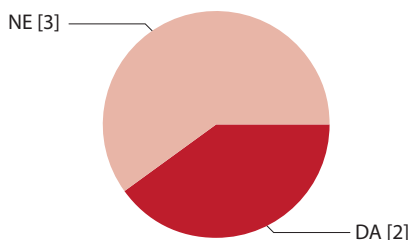
Dva partnera su upoznata sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom. Dva partnera, koji su bili učesnici radionice nisu upoznati sa Konvencijom (Grafikon br.1).

Grafikon br.1 Da li ste upoznati sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom?

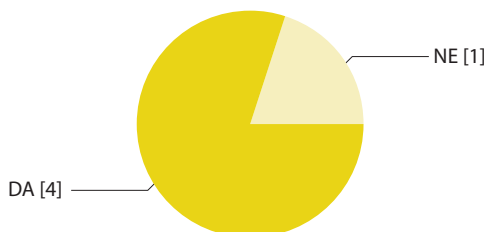
Dva partnera koja su bila učesnici radionica nisu upoznati sa Petim izveštajem o realizaciji politike invaliditeta USAID u 2008. godini (Grafikon br.2).

Grafikon br.2 Da li ste upoznati sa dokumentom "Peti izveštaj o realizaciji politike invaliditeta USAID " u 2008 godini?

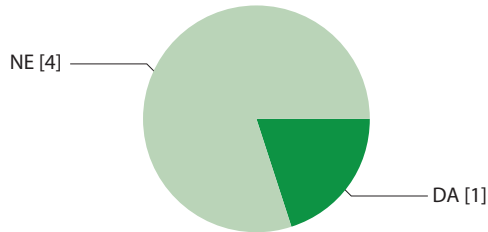
Svi partneri koji su učestvovali u web ispitivanju su upoznati sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Izuzetak je jedan od partnera koji je učestvovao na radionici (Grafikon br.3).

Grafikon br.3 Da li se upoznati sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom?

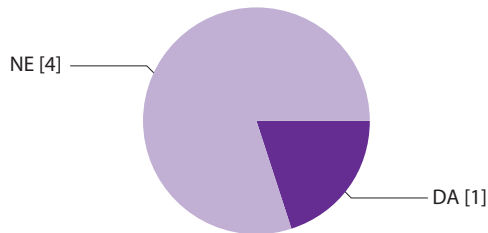
Četiri partnera navode da osoblje njihove organizacije nije imalo obuku u vezi sa različitim aspektima i pravima osoba sa invaliditetom (Grafikon br.4).

Grafikon br.4 Da li je osoblje vaše organizacije imalo obuku u vezi sa različitim aspektima i pravima osoba sa invaliditetom?

Samo jedna od USAID partnerskih organizacija saraduje sa osobama sa invaliditetom, tako što niz godina podržava organizacije osoba sa invaliditetom finansijski i volonterski. Drugi partneri razloge nesaradnje nalaze u tome da su partneri na programu diktirani svojim Planom rada i da su definisani prirodom projektne intervencije (Grafikon br.5).

Grafikon br.5 Da li saradujete sa organizacijama osoba sa invaliditetom?

Tri partnerske organizacije navode da su osobe sa invaliditetom uključene kao korisnici u aktivnosti organizacije na isti način kao i svi građani - kroz efekte makro ekonomskih politika koje Vlada usvoji ili kroz povećanu bezbednost finansijskog sektora na koji je partnerska organizacija uključena.

Samo jedna od partnerskih organizacija uključenih u ovaj deo evaluacionog procesa poziva osobe sa invaliditetom da se prijave za grantove koje raspisuju. Ne postoje kriterijumi za osobe sa invaliditetom prilikom odabira prijava.

Tri partnera imaju pristupačnu arhitektonsku strukturu svojih prostorija za osobe sa invaliditetom. Nijedna osoba sa invaliditetom nije bila angažovana ni na koji način od USAID partnera u zadnjih šest meseci.

Ipak, svi partneri koji su bili učesnici ovog dela evaluacije navode da su programi za osobe sa invaliditetom obuhvaćeni u programima USAID-a jer je isticanje pitanja obrazovanja i obuke za zapošljavanje osoba sa invaliditetom relevantno za sve systemske USAID programe. Jedan od partnera, takođe, navodi projekat MIDWAY kao program koji je doprineo navedenom.

Podaci koje smo dobili u razgovoru sa predstavnicom ISC govore u prilog informacijama koje smo dobili u web upitnicima kada je u pitanju obuhvaćenost programa za osobe sa invaliditetom u programe koje ISC propagira.

Predstavnica USAID-a je navela postojanje jasne uključenosti pitanja osoba sa invaliditetom u programe ove organizacije.

5.1.2. Postizanje strateškog cilja: Civilno društvo se efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje

Predstavnik roditelja iz Beograda: U Srbiji ima 25 000 slepih i slabovidih, a osam i po miliona to ne vidi. Biti nevidljiv, to je strašno.

Svest ljudi u lokalnoj zajednici nije dovoljno razvijena kada su u pitanju potrebe dece sa teškoćama u razvoju/osoba sa invaliditetom. Lokalna zajednica nije dovoljno uključena u rešavanje problema sa kojima se suočavaju deca sa teškoćama u razvoju i/ili osobe sa invaliditetom.

Roditelj iz Kragujevca: Ljudi imaju razumevanja, ali ipak, niko se dovoljno ne zalaže za osobe sa invaliditetom. Mislimo da bi lokalnu zajednicu trebalo više uključiti u svaki projekat koji se odnosi na decu sa teškoćama u razvoju/osobe sa invaliditetom. Članovi lokalne samouprave bi trebali da budu više uključeni u rešavanje problema sa kojima se suočavaju roditelji dece sa teškoćama u razvoju/osobe sa invaliditetom. Jedini način da se to postigne bilo bi njihovo obavezno uključivanje u sve projekte i aktivnosti koje se odnose na poboljšanje položaja dece sa teškoćama u razvoju/osoba sa invaliditetom u lokalnoj zajednici.

Centar za interaktivnu pedagogiju je partnerska organizacija koja je koordinisala projektne aktivnosti čiji je cilj bio da se Civilno društvo efektivno angažuje na inkluzivnom obrazovanju, da razvije i promovise modele na osnovu kojih će partnerstva vođena sa nivoa lokalne zajednice između osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija i pružaoa usluga, lokalne samouprave i šire društvene zajednice uspešno promovisati inkluziju dece sa teškoćama u razvoju.

CIP je stručno, nestranačko, nevladino i neprofitno udruženje građana, profesionalaca koji se bave obrazovanjem. Misija CIP-a je doprinos razvoju svima dostupnog i kvalitetnog obrazovanja. Ekspertkinje CIP-a smatraju da je obrazovanje ključni faktor napretka društva i kvalitetnog života svakog pojedinca. Ovaj centar svojim radom promovise **jednaka prava za sve**.

Svojim uključivanjem u projekat MIDWAY CIP je nastojao da inicira, ostvari i održi saradnju između mnogobrojnih aktera zainteresovanih za ostvarivanje prava na kvalitetno obrazovanje za svu decu. CIP je okupio zainteresovane roditelje, zaposlene u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, profesore sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, predstavnike lokalne samouprave, predstavnike organizacija osoba sa invaliditetom i udruženja roditelja, kao i predstavnike drugih organizacija civilnog društva sa idejom da svako iz svog ugla doprinese razumevanju i stvaranju uslova za inkluzivno obrazovanje. Ovo je bio prvi put da se FASPER uključi u projekat civilnog društva u Srbiji.

Nosioci aktivnosti i partneri u ovom projektu su CIP, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER), GO Novi Beograd, osnovne škole i vrtići, udruženja roditelja i osoba sa

invaliditetom, Saveti roditelja pri školama i vrtićima i grupe roditelja dece sa teškoćama u razvoju, profesionalni kadar vrtića i škola, aktivisti civilnog sektora iz pet lokalnih sredina (opština Novi Beograd, Kragujevac, Niš, Užice i Vranje).

5.1.2.1. Da li se civilno društvo efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje?

Pre ovog projekta, o inkluzivnom obrazovanju se govorilo samo kroz aktivnosti civilnog sektora, dok jasna zakonska regulativa nije postojala kao ni jasno usmerenje obrazovnih institucija ka inkluzivnosti.⁵

Ovaj projekat je za mnoge aktere bio prvo susretanje i rad sa organizacijama koje se bave rešavanjem istih ili sličnim problema. Ovaj vid saradnje je i formalno obeležen Sporazumom o saradnji što je bilo značajno za svaku od organizacija.

Ranije navedeni strateški cilj - Civilno društvo se efikasno angažuje za inkluzivno obrazovanje postizao se kroz dva specifična cilja:

- osnaživanje roditelja dece sa teškoćama u razvoju odnosno sa invaliditetom za zastupanje prava dece na inkluzivno obrazovanje
- stvaranje koalicija roditelja, organizacija osoba sa invaliditetom, škola i predškolskih ustanova radi obezbeđivanja pozitivne sredine za inkluzivno obrazovanje.

Za realizaciju specifičnih ciljeva uspostavljena je saradnja sa 15 obrazovnih ustanova, 10 osnovnih škola i pet vrtića, iz pet sredina:

- Novi Beograd: OŠ Jovan-Sterija Popović, OŠ Ratko Mitrović i OŠ Isidora Sekulić
- Niš: PU Pčelica, vrtići Crvenkapa i Maslačak, OŠ Stefan Nemanja, OŠ Dositej Obradović
- Kragujevac: Ustanova za decu Nada Naumović, vrtić Sunce, OŠ Jovan Popović i OŠ Radoje Domanović
- Užice: OŠ Aleksa Dejović, Sevojno
- Vranje: PU Naše dete, vrtići Pčelica i Boško Buha, OŠ Branko Radičević i OŠ Svetozar Marković

Centar za samostalni život invalida Srbije i CIP su zajedno radili u GO Novi Beograd, Nišu i Kragujevcu koristeći međusobne kontakte i mreže i povezujući aktere iz obrazovanja i zapošljavanja da bi se roditeljima objasnilo da inkluzivno obrazovanje ima perspektivu i da u budućnosti vodi u zapošljavanje.

Stvaranje grupa roditelja i koordinacija unutar i između grupa dece sa teškoćama u razvoju i dece bez teškoća u razvoju ostvarena je u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom i udruženjima roditelja: Centrom za razvoj inkluzivnog društva (CRID) iz Beograda; Centrom za samostalni život invalida iz Niša; Udruženjem cerebralne i dečije paralize iz Užica; Udruženjem roditelja lica sa teškoćama u razvoju - Egal iz Kragujevca i Udruženjem obolelih od multiple skleroze iz Vranja.

Aktivnosti ovih specifičnih ciljeva realizovale su se na lokalnom i nacionalnom nivou.

⁵ "Ko hoće, nađe način - ko neće, nađe izgovor.", Zbirka primera dobre prakse, CIP

Aktivnosti koje su preduzete na lokalnom nivou odnosile su se na:

- aktivnosti na nivou osnovne škole i predškolske ustanove (vrtića);
- senzitivizaciju nastavničko/vaspitačkog veća na temu inkluzivnog obrazovanja;
- senzitivizaciju članova Saveta roditelja osnovne škole/predškolske ustanove za inkluzivno obrazovanje;
- formiranje školskog/predškolskog tima za inkluzivno obrazovanje;
- obuku inkluzivnih timova osnovne škole/predškolske ustanove za bolje razumevanje koncepta inkluzivnog obrazovanja (jednodnevni seminar);
- realizaciju aktivnosti koje su osmislili timovi škola i predškolskih ustanova za inkluzivno obrazovanje;
- saradnju škole/vrtića sa roditeljskom grupom na ostvarivanju zajedničkih aktivnosti planiranih mini projektom;
- aktivnosti na lokalnom nivou - aktivnosti na nivou grupe roditelja dece sa teškoćama u razvoju:
- formiranje roditeljske grupe koju čine predstavnici roditelja iz različitih udruženja;
- obuku roditeljske grupe, zajedno sa predstavnicima Saveta roditelja iz škola i vrtića, za zastupanje prava sve dece na kvalitetno obrazovanje;
- izradu plana akcije i realizaciju akcija koje podržavaju inkluzivno obrazovanje u lokalnoj zajednici ili nekoj od uključenih obrazovnih ustanova;
- saradnju škole/vrtića sa roditeljskom grupom na ostvarivanju zajedničkih aktivnosti planiranih mini projektom.

Aktivnosti koje su sprovedene na nacionalnom nivou odnosile su se na:

- radionice za studente FASPER-a;
- istraživanje o stavovima nastavnog/vaspitačkog kadra o inkluzivnom obrazovanju koje realizuju profesori FASPER-a;
- seriju tribina o modelima inkluzivnog obrazovanja za stručnjake različitih profila u svakoj opštini/gradu;
- prikupljanje primera dobre prakse;
- prezentaciju razvijenog modela inkluzivnog obrazovanja na nacionalnom nivou.

Aktivnosti Centra za interaktivnu pedagogiju u sklopu projekta MIDWAY mogu se podeliti u tri oblasti:

- Obuke
- Istraživanje
- Zastupanje

Obuke koje su sprovedene u sklopu projekta bile su namenjene profesionalcima u obrazovanju (nastavni kadar u vrtićima i školama) ali i roditeljima dece sa teškoćama u razvoju te roditeljima dece bez teškoća u razvoju.

U sklopu obuka realizovane su sledeće aktivnosti:

- trodnevna obuka za 25 lokalnih saradnika i saradnica CIP-a radi upoznavanja sa ciljevima projekta MIDWAY;
- pet jednodnevnih obuka za inkluzivne timove osnovnih škola i vrtića za nastavnike i vaspitače zajedno. Teme obuke bile su: pravo na kvalitetno obrazovanje za sve i zakonska regulativa u Republici Srbiji; praksa usmerena na dete, principi izrade individualnog obrazovnog plana i radionica posvećena izradi plana aktivnosti u okviru inkluzivnog tima;
- Dvadeset i pet radionica za grupe roditelja: koje su, pored navedenih tema za nastavnike, sadržavale dodatnu temu posvećenu principima zastupanja.

Obuku je sproveo CIP, njihovi lokalni saradnici, predstavnici/e nevladinog sektora i FASPER-a.

Navedenim aktivnostima se:

1. senzibilisalo 2539 nastavnika, vaspitača i roditelja,
2. obučilo 499 profesionalaca,
3. informisalo oko 500 učesnika javnih predavanja u Kragujevcu,
4. obučilo 244 predstavnika organizacija nevladinog sektora.

Kada govorimo o oblasti obuke, veoma je važno napomenuti obuku koja je rađena sa studentima FASPER-a. Da bismo pojasnili ovaj segment projekta vrlo je važno da uđemo u sam problem uključivanja ove obrazovne institucije u projekat.

Defektološki fakultet, sada Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, je počeo sa radom 1975. godine. Kako stoji na web stranici ove obrazovne institucije "To je bio početak uspona jedne profesije koja je u proteklih trideset godina tražila i pronalazila svoje puteve, poštovala svoju tradiciju, razvijala naučnu misao i primenjivala savremene tendencije u obrazovanju mladih stručnjaka."⁶

Problem koji trenutno postoji u ovoj visokoškolskoj ustanovi je bojazan da će svrha ustanove biti smanjena sa primenom inkluzije u redovnim školama.

To nije zvaničan stav institucije i nije generalno mišljenje svih profesora FASPER-a, ali fakultet već ima reputaciju onog koji se zvanično ne zalaže za inkluziju.

Odakle onda FASPER u implementaciji programa projekta MIDWAY?

Budući da se strateški cilj, Civilno društvo se efikasnije angažuje za inkluzivno obrazovanje, fokusira na obrazovanje, FASPER je kao visokoškolska ustanova relevantna kao pružalac usluga u segmentu obrazovanja nastavnog kadra, roditelja, predstavnika nevladinih organizacija... i svih onih kojih se inkluzija na bilo koji način tiče.

FASPER sa svojom ekspertizom u oblasti obrazovanja stručnjaka za rad sa decom sa teškoćama u razvoju, sa bogatom i dugom tradicijom obrazovanja studenata, budućih stručnjaka za rad na specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji dece sa smetnjama u razvoju u mnogome može

⁶ Preuzeto sa FASPER web stranice

doprineti osnaživanju svih grupa za promovisanja inkluzivnog obrazovanja bez straha da će poziv specijalnih edukatora biti ugrožen.

Zakon o osnovama sistema i obrazovanja je jasan i u članu 3. nalaže: Sistem obrazovanja i vaspitanja mora da obezbedi za svu decu, učenike i odrasle jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja po osnovu pola, socijalne, kulturne, etničke, religijske ili druge pripadnosti, mestu boravka, odnosno prebivališta, materijalnog ili zdravstvenog stanja, teškoća i smetnji u razvoju i invaliditeta, kao i po drugim osnovama; te samim tim postoji zakonski okvir i ne dovodi se u pitanje provođenje inkluzije u Republici Srbiji.⁷

U skladu s tim, a radi podizanja svesti nastavnog kadra, specijalnih edukatora, predstavnika školske vlasti, članova Saveta roditelja kao i širem delu studenata i đaka o koristi inkluzivnog obrazovanja za školu kao celinu CIP je posvetio jedan deo aktivnosti predstavljanju inkluzivne prakse studentima FASPER-a.

U tri predavanja studenti su se upoznali sa ciljevima reforme obrazovanja, uslovima za inkluzivno obrazovanje, pripremi deteta i senzibilizaciji vršnjaka.

Na ovim predavanjima studenti su se, takođe, upoznali sa načinima na koje se škole mogu pripremati za inkluzivno obrazovanje. Studenti su upoznati sa pripremanjima koje se odnose na: fizičku sredinu, plan i program, metode rada, procenu znanja, nastavna pomagala, raspored rada, nastavno osoblje kao i značaj saradnje sa roditeljima, osnovne principe partnerskog odnosa u radu sa roditeljima, značaj timskog rada i principe izrade individualnog obrazovnog plana (IOP) za svako dete.

Na predavanjima za studente bili su angažovane učiteljice koje godinama u svoja odeljenja primaju decu sa teškoćama u razvoju, roditelji dece sa teškoćama u razvoju, te saradnici CSŽ-a koji su vrhunski stručnjaci u oblasti zakonodavstva i pravne regulative u Srbiji u oblasti invalidnosti, a i sami su osobe sa invaliditetom. Ovakav pristup uključivanja osoba sa invaliditetom kao eksperata i direktan kontakt sa studentima doprinosi uklanjanju predrasuda.

Na predavanjima su prezentovani razlozi za menjanje dosadašnjeg sistema obrazovanja, osnovni principi inkluzivnog obrazovanja, razlika između integracije i inkluzije dece s teškoćama u razvoju, ciljevima IOP-a, prednostima inkluzivnog obrazovanja za decu s teškoćama u razvoju, njihove vršnjake, roditelje, učitelje, iz perspektive roditelja i nastavnika, te zakonske regulative važne za inkluzivno obrazovanje.

Istraživanje, koje je proveo FASPER, sprovedeno je radi ispitivanja stavova, zabrinutosti i samoefikasnosti nastavnog kadra u pogledu inkluzivnog obrazovanja. U istraživanje je bilo uključeno 420 nastavnika/ca iz pet gradova u Republici Srbiji. Prema rezultatima istraživanja nastavnice/ci imaju pozitivne stavove prema inkluzivnom obrazovanju prvenstveno onih učenika koji su stidljivi i povučeni, kojima je potrebna neznatna adaptacija nastavnih planova i programa i koji imaju blaže smetnje u verbalnom izražavanju, dok su manje voljni da u obrazovni proces uključe učenike sa bihevioralno- emocionalnim teškoćama, one koji ne razumeju govor i koriste znakovni jezik ili Brajevo pismo i učenike sa težim stepenom intelektualnih teškoća.

⁷ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS broj 72/09

Najveću zabrinutost, prema rezultatima istraživanja, nastavnice/ci imaju:

- u području brige za učenike kojima je potrebna stalna podrška i pomoć u svakodnevnom funkcionisanju
- dostupnosti tehničkih sredstava i udžbenika prilagođenih učenicima sa teškoćama u razvoju
- pružanja podjednake pažnje svim učenicima u inkluzivnom odeljenju.

Nastavnici/e su izrazili svoju zabrinutost u pogledu “nedovoljnog znanja da na pravi način pomognu osobi sa teškoćama.”

Istraživanje je pokazalo i da se nastavnice/ci osećaju efikasno u pružanju podrške roditeljima dece sa teškoćama u razvoju u nastojanju da pomognu deci u učenju, dok se procenjuju manje efikasnim u pogledu prilagođavanja procene učenicima sa teškoćama u razvoju, informisanju drugih u pogledu zakona i pravila koja se odnose na inkluzivno obrazovanje i u kreiranju zadataka da budu prilagođeni individualnim potrebama učenika.

Istraživanje je pokazalo i veliku razliku u stavovima prema inkluzivnom obrazovanju između ispitanika koji žive u različitim gradovima. Najmanje pozitivnih stavova imaju ispitanici iz Niša, zatim ispitanici iz Novog Beograda i Vranja; znatno pozitivnije stavove imaju ispitanici iz Kragujevca, a najpozitivnije ispitanici iz Užica.

Generalno, istraživanje je pokazalo je da su stavovi nastavnog kadra prema inkluzivnom obrazovanju učenika sa dodatnim obrazovnim potrebama pretežno pozitivni, da nastavnice/ci nisu zabrinuti u pogledu kontakta sa osobama sa dodatnim obrazovnim potrebama i mogućnosti sprovođenja inkluzivnog obrazovanja i da se osećaju efikasno u pogledu sprovođenja inkluzivne prakse u odeljenju.

Javno zagovaranje znači govoriti glasno, privlačiti pažnju zajednice prema važnom pitanju i usmeravanje donosioca odluka prema rešenju. Javno zastupanje je rad sa drugim ljudima i organizacijama na promenama (CEDPA, Cairo, Beijing and Beyond: A Handbook on Advocacy for Women Leaders).

Zagovaranje zauzima vrlo važno mesto u postizanju unapređenja školskih programa uvođenjem modernog pristupa učenju o inkluziji. Bez ovog segmenta delovanja unutar programa postoji velika mogućnost da ovakvi programi ostanu samo na akademskim razmišljanjima i nikada se ne sprovedu u delo.

Zagovaranje se sprovodilo kroz:

- tribine
- mini projekte.

Tribine

Predstavnici udruženja roditelja, organizacije osoba sa invaliditetom, vrtića i škola iz lokalne zajednice su zajedno sa saradnicima CIP-a organizovali seriju od pet tribina.

Na tribinama je jasno upućena poruka da u svakoj lokalnoj zajednici postoje izgrađeni kapaciteti za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja koji su se razvili ličnim zalaganjem njihovih

sugrađana. Učesnici tribina su dobili materijal koji se odnosio na svaku od zajednica ponaosob. Na tribinama je učestvovalo 400 osoba kojih se tiče ova problematika.

Mini projekti

Grupe roditelja su, u gradovima u kojima se realizovao projekat, u skladu sa svojim kapacitetima realizovale mini projekat prema prioritetu u vezi sa svojom zajednicom. Ovi projekti su realizovani u saradnji sa nekom od organizacija osoba sa invaliditetom ili udruženja roditelja.

Mini projekti koji su realizovani u sklopu ovog projekta su:

- "Promocija inkluzivnog obrazovanja u osnovnim školama na području GO Novi Beograd "

Glavni cilj ovog projekta na području GO Novi Beograd bio je da se podigne svest roditelja i nastavnika u tri škole o primenljivosti inkluzivnog obrazovanja i da se iniciraju dalje akcije i saradnja na ovom polju.

Osnovne realizovane aktivnosti su:

- štampanje i distribucija publikacije Bontončić i izrada multimedijalne prezentacije za rad u odeljenskim zajednicama;
- kreiranje i postavljanje plakata sa porukama o vrednostima inkluzivnog obrazovanja za svu decu na 10 autobusa čije linije prolaze kroz Novi Beograd;
- snimanje dokumentarnog filma o aktivnostima i mogućnostima dece sa teškoćama u razvoju.

Projekat je realizovala grupa roditelja i Centar za razvoj inkluzivnog društva (CRID) sa Novog Beograda.

- "Zajedno do inkluzije" – Kragujevac.

Cilj mini projekta "Zajedno do inkluzije" je unapređenje inkluzivnog obrazovanja u gradu Kragujevcu.

Prema prepoznatim prioritetima sprovedene su sledeće aktivnosti:

- unapređenje kompetencija prosvetnih radnika (u tri predavanja za stručnu zajednicu, roditelje i ostale zainteresovane);
- nabavka novih didaktičkih sredstava za rad sa decom.

Projekat su realizovali inkluzivni timovi osnovnih škola, vrtića i članovi Udruženje roditelja lica sa teškoćama u razvoju - Egal iz Kragujevca.

- "Profesionalno osnaživanje vaspitača i nastavnika" – Vranje.

Cilj ovog mini projekta je bio da se profesionalnim osnaživanjem poveća senzibilitet nastavnika i vaspitača za probleme dece sa smetnjama u razvoju i izgradi odnos poverenja između nastavnika i vaspitača i roditelja dece sa teškoćama u razvoju.

Aktivnosti koje su sprovedene su:

- organizovanje seminara za članove inkluzivnih timova u dve osnovne škole, dva vrtića i za roditeljsku grupu;

- organizovnje studijskog putovanja do Novog Sada za roditelje, vaspitače i nastavnike radi upoznavanja sa pedagoškim metodom Marije Montesori i njegovom praktičnom primenom u vaspitno obrazovnom radu.

Projekat su realizovali inkluzivni timovi osnovnih škola, vrtića i članovi Udruženja obolelih od multiple skleroze iz Vranja.

- “Na istom putu” – Užice

Cilj mini projekta „Na istom putu“ je bio poboljšanje položaja i napredovanja dece sa teškoćama u razvoju i pružanje podrške u primeni inkluzivnog obrazovanja u praksi.

Aktivnosti koje su sprovedene su:

- formiranje lokalnog inkluzivnog tima radi jačanja saradnje sa školama i vrtićima na nivou opštine, širenje mreže inkluzivnog obrazovanja i promocija inkluzivne obrazovne prakse;
- organizovanje volonterskog centra, kako bi se promovisao volonterizam kao način ostvarivanja društvenih vrednosti, kroz samoinicijativno delovanje za dobrobit zajednice u celini i organizovanje i realizacija pilot programa za rad pedagoških asistenata u školi volonterskim radom.

Projekat su sprovodili Tim za inkluzivno obrazovanje osnovne škole i članovi Udruženja grupe dečije i cerebralne paralize iz Užica .

- “Znanje za svu decu” - Niš

Cilj mini projekta “Znanje za svu decu” je stvaranje uslova za uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u redovni obrazovni sistem kroz unapređivanje kompetencija nastavnika osnovnih škola za inkluzivno obrazovanje i stvaranje uslova za uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u obrazovanje kampanjom zastupanja prava sve dece na kvalitetno obrazovanje.

Aktivnosti koje su sprovedene su:

- obuka nastavnika osnovnih škola kroz akreditovani seminar;
- upoznavanje nastavnika sa karakteristikama dece sa najčešćim teškoćama u razvoju stručnim predavanjem na Nastavničkom veću;
- realizacija medijske kampanje gostovanjem na lokalnim TV stanicama;
- realizacija javne kampanje organizovanjem likovnih radionica.

Projekat su realizovale dve osnovne škole, grupe roditelja dece sa teškoćama u razvoju i članovi Centra za samostalni život invalida Niša.

5.1.2.2. Da li su zbog projekta roditelji postali efikasni zastupnici prava dece na inkluzivno obrazovanje?

CIP i FASPER su identifikovali i mobilisali roditelje dece sa teškoćama u razvoju ili dece sa invaliditetom. Formirane su grupe roditelja radi njihovog ojačavanja u smislu boljeg razumevanja socijalnog modela invalidnosti (kao suprotnosti medicinskom

modelu). Roditelji su upoznati sa pravima dece i pravnim okvirom koji podržava njihovu integraciju u formalni obrazovni sistem.

Do sprovođenja ovog projekta roditelji su uglavnom radili sa pružaocima usluga koji rade na osnovu medicinskog pristupa invalidnosti. Radi boljeg razumevanja pojma invaliditeta iz perspektive ljudskih prava i razumevanja barijera za inkluziju dece sa invaliditetom/teškoćama u razvoju CIP i FASPER su aktivnosti sa roditeljima sprovodili na način da pomognu da se pronađu načini na koje oni mogu da zastupaju prava svoje dece na svim nivoima.

Sve grupe roditelja su unutar grupe formirali radne grupe kako bi razvili akcione planove i aktivnosti i načine da identifikuju i zabeleže svoje priče o uspesima i efikasne strategije javnog zastupanja. Radne grupe su bile povezane sa Savetima roditelja u svakoj školi kako bi učestvovali u promovisanju inkluzivnog pristupa u školi.

Grupe roditelja su dobile male grantove (1,500\$-2,500\$) kako bi provele kampanje podizanja svesti o inkluzivnom obrazovanju za svu decu.⁸

Predstavnica CIP-a: S obzirom da u dosadašnjem iskustvu ima malo saradnje između civilnog sektora, pogotovo organizacija osoba sa invaliditetom, i obrazovnih institucija, a da su stavovi roditelja dece sa teškoćama u razvoju oblikovani pretežno u medicinskom modelu bez bitnijih informacija o inkluzivnom obrazovanju i pravima deteta. Ciljevi projekta se mogu smatrati postignutim, jer su se i organizacije i sami roditelji našli u ulozi zagovornika prava i nosioca aktivnosti u odnosu na obrazovne institucije, koje su uspešno i realizovali.

Zašto se neki roditelji aktivno uključuju a neki ne?

Školski zvaničnici iz Vranja: Senzibilisano je 40-50 roditelja, ali je saradnja uspešno uspostavljena sa pet-šest roditelja, oni su uvek učestvovali, bili aktivni i otvoreni za komunikaciju. Sve aktivnosti organizovane za vaspitače i učitelje organizovane su i za roditelje. Spremni su za saradnju na poziv, ali kada treba doći do konkretne akcije nisu toliko aktivni.

Iako se na početku primene projektnih aktivnosti odazvao veći broj roditelja ipak nisu svi jednako bili aktivni. Razlozi koji mogu predstavljati određene prepreke za uključivanje roditelja u proces inkluzivnog obrazovanja su sledeći:

- njihov strah, da li će dete uspeti da se prilagodi takvoj sredini
- kako će dete rešavati zadatke koji se pred njega postavljaju
- da li će dete biti prihvaćeno od druge dece i njihovih roditelja
- da li će roditelj dobiti podršku učiteljice i drugih roditelja.

Jedan od razloga neaktivnosti roditelja u zagovaranju jeste i odsustvo servisa podrške na lokalnom nivou. Kada se iscrpe sve porodične opcije ne postoji nikakva druga podrška kako bi roditelji, prvenstveno majka, mogla da ostavi dete i da ide na seriju seminara ili sastanaka.

⁸ Projekti malih grantova za svaku sredinu opisani su u sekciji 5.1.2.1.

Pogotovo ako je nezaposlena, a u većini slučajeva jeste, majka ima i troškove čuvanja deteta zbog kojih se odriče učešća u projektnim aktivnostima.

Da bi se veći broj roditelja aktivno uključio u proces inkluzivnog obrazovanja i aktivnosti zagovaranja neophodno je pronaći način da kvalitetne informacije budu dostupne svim roditeljima te im obezbediti podršku svih relevantnih aktera iz zajednice.

Školski zvaničnici iz Vranja: Treba da postoji tim koji će da prepozna za šta je dete sposobno, u kojem smeru treba raditi sa detetom i šta razvijati kod njega. Plaše se poraza ako dete ne uspe.

Roditelji dece sa teškoćama u razvoju su svoj motiv uključivanja u projekat našli u tome što će steći neka nova znanja koja do sada nisu imali, ali takođe da međusobno razgovaraju o problemima i teškoćama sa kojima se većina njih suočava.

Roditelj iz Vranja: Uključenost u ovakav projekat je mnogo značio za učesnike, jer mnogi od njih pre toga nikad nisu imali priliku da razgovaraju sa drugima o svojoj deci i teškoćama sa kojima se susreću. Učestvovanje u ovom projektu je svakako bilo korisno jer smo kao roditelji uvideli da naša deca imaju sposobnost i mogućnost prilagođavanja. Roditelji su, takođe, uvideli važnost posvećivanja pažnje detetovim razvijenim sposobnostima, njihovim jakim stranama, a ne samo njihovoj bolesti i teškoćama.

Roditelji su se kroz projekat uspjeli delimično upoznati sa pravima svoje djece, uspjeli su da steknu nova znanja kroz edukativne aktivnosti, ali i nova iskustva sa svojom i drugom decom koja su bila uključena u projekat.

Roditelj iz Vranja: Uvideli smo da je inkluzija proces koji uključuje svu decu, da je svoj deci u školi potrebno određeno prilagođavanje, s tim da se neka prilagode lakše, a neka teže. Inkluzivno obrazovanje je važno zbog toga što je to prilika i za dete sa teškoćama u razvoju, ali i za drugu decu da nauče da prihvate jedni druge, te da uoče jake strane jedni kod drugih. Inkluzija je omogućila zajednički rad roditelja, vaspitača i omogućila da se prava dece primene i iskoriste.

5.1.3. Koje efekte je doneo projekat: na interesne grupe, korisnike projektnih rezultata, na sredinu? Koji su verovatni dugoročni efekti?

Efekti projektnih aktivnosti na osobe sa invaliditetom su:

- veća svest osoba sa invaliditetom da mogu da budu deo društvene zajednice kojoj mogu da doprinesu kroz rad,
- važnost i značaj zaposlenja za osobe sa invaliditetom i za njihove porodice,

- povećana informisanost o zakonskoj regulativi u državi koja se odnosi na zapošljavanje osoba sa invaliditetom i njenoj primeni,
- povećana informisanost o mogućnostima zapošljavanja,
- zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Efekti projektnih aktivnosti na poslodavce su:

- povećana svest pojedinih poslodavaca o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom,
- uključivanje poslodavaca u aktivnosti čiji je cilj povećanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom (učestće u Sajmovima zapošljavanja, na okruglim stolovima, Lokalnim koalicijama za zapošljavanje),
- poslodavci kontaktiraju Centar za samostalni život invalida Srbije u potrazi za nezaposlenim osobama sa invaliditetom,
- informisanje ostalih poslodavaca o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Član CSŽ tima: Stvarne promene koje su se desile su podizanje svesti o osobama sa invaliditetom, naročito podizanje svesti poslodavaca, jer dok oni ne shvate da je to njihova korist nikada nećemo imati rezultat. Kroz primere dobre prakse nastojaćemo da to i predstavimo.

Efekti projektnih aktivnosti na aktere u lokalnoj zajednici koji su značajni u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom su:

- informisanost šire javnosti i podizanje svesti o zapošljavanju osoba sa invaliditetom,
- ostvareni kontakti,
- ostvorena saradnja u realizaciji konkretnih aktivnosti koje su vodile zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

Projektne aktivnosti su kao rezultat imale i efekte na zajednicu u smislu informisanosti i podizanja svesti o odnosu prema osobama sa invaliditetom u njihovoj lokalnoj zajednici.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Značajne promene su se desile kod svih članova našeg društva, kod građana Leskovca ali i drugih gradova u celoj Srbiji, koji su sada postali otvoreniji prema osobama sa invaliditetom, uočili su da je problem koji imaju osobe sa invaliditetom vrlo važan i da sami mogu značajno da utiču na njegovo smanjenje, te da nijedna odluka koja se odnosi na osobe sa invaliditetom nema potpuni legitimitet ako nije doneta uz njihovo prisustvo.

Član CSŽ tima: Najveći problem u ostvarivanju celog projekta bio je nepostojanje baze podataka o osobama sa invaliditetom. Ta baza je nešto što je zaista preko potrebno ovom gradu, jer na osnovu nje možete znati kakva je situacija, šta je potrebno, u kakvoj situaciji su osobe sa invaliditetom i ona zapravo predstavlja bazu za sve dalje radove. Veliki broj projekata i donacija

za ovaj grad je propao upravo zato što nije postojala baza na osnovu koje bi se videlo šta treba raditi i kakav projekat planirati.”

Član CSŽ tima: Postignuti rezultati su zapošljavanje osoba sa invaliditetom i formiranje Koalicije. Ima mnogo stvari koje bismo voleli da uradimo drugačije. Saradnja sa istim ili sličnim udruženjima koja koliko god da je dobra uvek je nedovoljna. U projektu je važnija saradnja, mada u koaliciji imamo 50 udruženja osoba sa invaliditetom. Samo 13% osoba sa invaliditetom ima zaposlenje. Treba aktivirati mlade.

Jedan od značajnijih rezultata koje su donele projektne aktivnosti u zapošljavanju osoba sa invaliditetom jesu ostvareni kontakti i uspostavljena saradnja između učesnika projekta.

Učesnici evaluacije posebno ističu značaj uspostavljene saradnje između članova Lokalnih koalicija za zapošljavanje koja je dovela do realizacije brojnih aktivnosti radi zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Član CSŽ tima: Posebno smo zadovoljni što se veliki broj institucija povezoao kroz ovaj projekat. Institucije sada međusobno komuniciraju, saraduju i informišu jedne druge. Probuđena je svest o važnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom kod svih njih.

Posebno se izdvaja značaj saradnje Nacionalne službe za zapošljavanje sa Lokalnom koalicijom za zapošljavanje i ostalim projektnim partnerima.

Partner CSŽ-a: Ono što jeste jedan od najznačajnijih rezultata projekta jeste ostvarenja saradnje između Koalicija i Nacionalne službe za zapošljavanje, koja je rezultirala konstantnom razmenom informacija i podataka o nezaposlenim osobama sa invaliditetom kao i protoka informacija o potražnji poslodavaca za nezaposlenim osobama sa invaliditetom.

Teškoće u radu Lokalne koalicije za zapošljavanje su se javile u vezi sa saradnjom sa udruženjima osoba sa invaliditetom koje nemaju dovoljno poverenja kako bi zajedno radili ili je teško stupiti u kontakt sa njima. Prema rečima partnera CSŽ-a, u Kragujevcu postoje tri udruženja koja se bave problemima osoba sa invaliditetom i sve organizacije su uključene u ovaj projekat i rešavanje problema osoba sa invaliditetom. Svako od udruženja ima svoje planove i programe rada, ali je slaba saradnja među njima jer se svi boje da saradnjom mogu da štete sebi.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Imamo probleme sa saradnjom sa udruženjima osoba sa invaliditetom, koja nemaju poverenja prema nama i onome što radimo. Sve što radimo i bilo kakvu saradnju koju pokušamo da uspostavimo oni vide kao neko iskorišćavanje njihovih članova, a ne kao korist za sebe. Do nekih udruženja je teško doći, pa s njima komuniciramo preko osoba koje privatno poznajemo.

Predavanja koja su realizovali CIP i FASPER omogućila su nastavničkim/vaspitačkim većima vrtića, Savetima roditelja osnovnih škola i vrtića i neformalnim grupama roditelja dece sa teškoćama u razvoju da se informišu o temama inkluzivnog obrazovanja.

Uspostavljena je formalna saradnja između fakulteta, škola i vrtića sa organizacijama civilnog društva koje su bile zastupnici grupa roditelja dece sa teškoćama u razvoju.

Postoje sporazumi o saradnji koji su napravljeni radi realizacije planiranih aktivnosti mini projekata.

Predstavnik lokalne samouprave Novi Beograd: Veliki broj različitih udruženja je pristupio Koaliciji. U određenom delu obrazovnog sistema je učinjen neki pomak, ali postoji prostor za uključenje škola, da se dodatno podigne svest u onim školama koje do sada nisu razmatrale inkluziju kao nešto što je važno.

Aktivnosti koje su predviđene po strateškom cilju da se Civilno društvo efektivno angažuje za inkluzivno obrazovanje su realizovane, iako su postojale i dodatne aktivnosti za koje se ideja javila tokom njihovog sprovođenja, a to su: snimljeni filmovi o praksi usmerenoj na dete koja pokazuje rad u skladu sa inkluzivnim principima i kreirana akreditovana obuka za profesionalce o saradnji institucija i roditelja.

Predstavnica CIP-a: Efekat projekta ogleda se u većoj informisanosti o problematici inkluzivnog obrazovanja, konkretnim znanjima i iskustvima u realizaciji aktivnosti zastupanja. Uspostavljeni su kontakti i različiti kanali saradnje sa predstavnicima različitih institucija i javnih medija. Postignuta je veća afirmacija kapaciteta na lokalnom nivou za primenu inkluzivnog obrazovanja i povećana stručna kompetentnost nastavnika i vaspitača te su škole/vrtići sada bolje pripremljeni za primenu inkluzivnog obrazovanja."

Predstavnica CIP-a: Rezultat projekta je uključivanje šire društvene zajednice: podrška opštine, školske uprave...saradnja sa specijalnom školom (prilično kruta i osporavajuća, ali ipak prisutna) održavanje tribina na nivou grada, o disleksiji, autizmu, hiperaktivnosti, mentalnim smetnjama i kupovina didaktičkog materijala.

Kako je projekat nastao iz potrebe zajednica tako je i motiv svih onih koji su se uključivali u projekat realna potreba za dodatnim znanjem i povezivanjem svih ključnih aktera budući da su deca sa teškoćama u razvoju u nekim školama/opštinama već uključena u redovnu nastavu. Inkluzivnom procesu doprinosi didaktički materijal koji je obezbeđen u projektnim aktivnostima, kako bi se omogućila inkluzija određenog broja dece u redovne škole i vrtiće.

Roditelj iz Vranja: Radionice koje su organizovane su bile veoma korisne za roditelje. U početku je bilo vrlo malo roditelja, ali kasnije se uključivalo sve više njih. Tako su roditelji imali priliku da steknu veće poverenje u osoblje vrtića i uvide da imaju podršku svih zaposlenih - od vaspitačice, pedagoga, psihologa, do spremačice. Takođe je važna i saradnja sa roditeljima dece bez

teškoća u razvoju, koji treba da uče svoju decu da se prema drugima odnose sa poštovanjem, da ih ne zadirkuju i da prihvataju decu sa teškoćama u razvoju.

Kroz aktivnosti projekta uspostavljena je saradnja sa roditeljima koja je još uvek daleko od zadovoljavajuće ali postoji.

U okviru projekta vršena je i edukacija nastavnika koju svi smatraju neophodnom.

Roditelji iz Kragujevca: Javilo se malo roditelja za učešće. Vodimo se time da ćemo naučiti nešto više. Za inkluziju treba više osoblja, asistenata. Postoji mnogo predrasuda. Majke i očevi ne žele da budu na sastancima, beže od toga, ne prihvataju da imaju „drugačiju“ decu.

U gradovima gde se odvijao projekat informisanost roditelja kao i šire lokalne zajednice o inkluzivnom obrazovanju je na različitim nivoima.

Za Kragujevac se može reći da je zajednica koja ima dugogodišnju praksu inkluzivnog obrazovanja u pojedinim školama tako da projektom predviđene aktivnosti ne predstavljaju potpunu novinu za školske zvaničnike uključene u projekat.

Školski zvaničnik iz Kragujevca: Mi o inkluziji govorimo kao o nečem novom, a zapravo to radimo već godinama. Pojedine škole u Kragujevcu su tradicionalno prepoznate kao škole koje su otvorene i imaju razumevanja.

Škole i vrtiće uključene u projekat i ranijih godina pohađala su deca sa teškoćama u razvoju. To je bio jedan od razloga uključivanja škola i vrtića u projekat kako bi stekli nova saznanja i uspostavili neophodnu saradnju. Važnu ulogu u pozivanju škola i vrtića u uključivanje u projekat imao je Centar za interaktivnu pedagogiju.

Školski zvaničnik iz Kragujevca: Sa tim smo se ranije borili kako smo znali i umeli.

Školski zvaničnik iz Beograda: Dobili smo nove ideje, osnažili se projektom.

U sklopu projekta uspostavljena je i/ili ojačana saradnja obrazovnih institucija (škola i vrtića), roditelja i lokalne zajednice i sve su aktivnosti planirane i organizovane zajednički.

Kao najveći uspeh izdvaja se: uspostavljanje funkcionalne saradnje između predškolskih ustanova i osnovnih škola koja omogućava praćenje učenika i pripremanje viših obrazovnih nivoa za uključivanje učenika sa teškoćama u razvoju u redovnu nastavu, timski rad vaspitača međusobno, kao i učitelja, te uključivanje roditelja i razmena iskustava sa ekspertima iz pojedinih oblasti.

Školski zvaničnik iz Kragujevca: Mnogo znači kada čujete i ekspert vam potvrdi da je ono što ste radili i/ili radite dobro. To vam vraća samopouzdanje i jača motivaciju za dalji rad.

Javne tribine i predavanja za širu lokalnu zajednicu organizovane su radi podizanja svesti a vodili su ih renomirani stručnjaci, što se pokazalo efektivnim i korisnim.

Školski zvaničnik iz Kragujevca: Na tribinama smo shvatili da postoji velika potreba za takvom vrstom predavanja.

I nastavnici i roditelji i učenici i predstavnici lokalne samouprave kao i ostali članovi lokalne zajednice imali su priliku da saznaju mnogo o različitim teškoćama sa kojima se određeni broj dece, ali i odraslih suočava. Roditelji dece sa teškoćama u razvoju imali su priliku da dobiju informacije kome se mogu obratiti i koje su mogućnosti tretiranja određenih teškoća u razvoju.

Misija inkluzivnog obrazovanja ne može biti samo postizanje obrazovnih ciljeva. Veoma je važan emocionalni razvoj deteta i socijalizacija. Ovo se odnosi na svu decu u inkluzivnom odeljenju a ne samo na decu sa teškoćama u razvoju. Stoga je neophodno obezbediti svakom detetu adekvatnu sredinu za inkluzivno obrazovanje.

Roditelj iz Kragujevca: Inkluzivno obrazovanje podrazumeva izdizanje iznad obrazovnih ciljeva

Školski zvaničnik: Mi smo i pre ovoga radili, ovo je samo još jedan plus.

Školski zvaničnici smatraju da "totalna inkluzija" trenutno nije moguća jer škole još uvek nisu spremne. Neophodna je stručna podrška, asistenti u nastavi, osnivanje stručnih timova, veće uključivanje i angažman lokalne vlasti. Ističući važnost projekta za sve sredine školski zvaničnici su mišljenja da je uspostavljanje saradnje između predškolskih institucija i osnovnih i srednjih škola prioritet, kao i poboljšanje saradnje i komunikacije sa razvojnim savetovaništem, što predstavlja osnovu za postavljanje inkluzivnog obrazovanja na čvrste temelje.

Školski zvaničnik iz Vranja: Zahvaljujući projektu postignut je određeni napredak, deca sa teškoćama u razvoju postala su vidljivija, uspostavljena je saradnja, škole su otvorenije, zajednica osetljivija.

Prepreke za inkluzivno obrazovanje postoje i evaluatorima se čini da prihvatanje dece sa teškoćama u razvoju u redovnoj nastavi u najvećoj meri zavisi od samih nastavnika, učitelja i vaspitača.

Školski zvaničnik iz Kragujevca: Deca njih ne prihvataju i ne znaju kako da se ponašaju prema njima. Na nama je da im to pokažemo, a podrška roditeljima je od ključne važnosti.

5.1.4. U kojoj meri su postignuti projektni ciljevi?

Ostvarivanje opšteg cilja projekta da muškarci, žene i deca sa invaliditetom budu integrisani u ekonomski i društveni život u Srbiji zahteva dugogodišnje angažovanje i rad svih onih kojih se ova problematika tiče i koji mogu doprineti ostvarivanju osnovnih ljudskih prava koja se odnose na obrazovanje i rad.

Za ostvarenje ovog cilja neophodne su velike promene u društvu na svim nivoima vlasti, uređeni zakonski i podzakonski akti te obezbeđeno njihovo sprovođenje. Veoma važna promena

koja će doprineti ostvarivanju cilja jeste promena svesti članova društva o neophodnosti rešavanja pitanja osoba sa invaliditetom.

Za ovaj proces potrebno je mnogo više vremena od 18 meseci koliko je trajao projekat MIDWAY. S obzirom na činjenicu da je inkluzija u začetku u Republici Srbiji, provedene aktivnosti predstavljaju polaznu tačku za dalji rad.

Projektnim aktivnostima povećane su mogućnosti za efektivno zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ovaj cilj se postigao realizacijom svih planiranih projektnih aktivnosti: definisani su i promovisani oruđa i akcije za povećanje zapošljivosti osoba sa invaliditetom i obezbeđen im je pristup resursima i mrežama koje šire mogućnosti za održivo zapošljavanje. Obezbeđena oruđa su podaci istraživanja "Zapošljavanje osoba sa invaliditetom – mogućnosti i izazovi" koji daju sveobuhvatan pregled situacije u Srbiji u vezi sa osobama sa invaliditetom i njihovim zapošljavanjem i Mapa resursa koja predstavlja oruđe za oidentifikovanje mogućnosti za poboljšanje profesionalnih kvalifikacija i veština osoba sa invaliditetom. Mapa, takođe, sadrži sve resurse koje mogu koristiti u procesu traženja zaposlenja. Preduzete akcije usmerene na povećanje mogućnosti za efektivno zapošljavanje osoba sa invaliditetom bile su: dva Sajma zapošljavanja, organizovanje okruglih stolova i formiranje Lokalnih koalicija za zapošljavanje u pet gradova u kojima se projekat sprovodio. Rezultati navedenih akcija su: zaposleno je 69 osoba sa invaliditetom, osobe sa invaliditetom koje su posetile Sajmove zapošljavanja su stekle znanje o koracima za traženje posla, imale su priliku da na okruglim stolovima direktno razgovaraju sa poslodavcima i predstavnicima vlasti. Uspostavljena je saradnja između svih aktera u lokalnim zajednicama važnih za zapošljavanje kroz Koalicije za zapošljavanje i bazu podataka nezaposlenih osoba sa invaliditetom i poslodavaca.

Predstavnik NSZ: Projekat je uspešan jer je pokrenuo mehanizam invalidskog pokreta, veća je svest ljudi, stvaranje koalicije je korisno, svako za sebe u ovom procesu ne može delovati. Na jednom mestu treba da se okupe svi akteri, treba da se jasno definišu uloge svih činioca i izveštavanje.

Sprovedene aktivnosti projekta su doprinele stvaranju boljih uslova i više mogućnosti za efektivno zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Pokazatelji uspeha jesu zaposlene osobe sa invaliditetom, aktivne Lokalne koalicije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i urađeni Akcioni planovi za zapošljavanje, ali i informisanje lokalnih zajednica i promena svesti o važnosti aktivnog uključivanja osoba sa invaliditetom u društvene procese.

Član CSŽ tima: Projekat je pokrenuo čitav grad. Svi pričaju o zapošljavanju osoba sa invaliditetom, a pre niko ništa konkretno nije preduzimao.

Jedan od značajnijih rezultata koji su postignuti projektom jeste uspostavljen saradnja između velikog broja udruženja, vladinih i nevladinih organizacija koje se bave osobama sa invaliditetom i poslodavaca koji mogu da zaposle osobe sa invaliditetom kroz pokretanje inicijative i formiranje Lokalnih koalicija za zapošljavanje osobe sa invaliditetom. S obzirom na ekonomsku krizu u zemlji i teškoće kod zaposlenja svih osoba, osobama sa invaliditetom je potrebna podrška u tom procesu koju su i dobile.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Najvažniji rezultat koji je postignut jeste zapravo i glavni cilj ovog projekta, a to je zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Na putu ka tom zaposlenju, ostvarena je saradnja sa ustanovama, institucijama i udruženjima, a sve kroz Koaliciju za zapošljavanje.

Ciljevi projekta su i dalje validni i biće dok se ne zaposle sve osobe sa invaliditetom koje su na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, kao i oni koji se nikada nisu prijavili a žele da rade.

Član CSŽ tima: Projekat MIDWAY je dobar početak za celokupni proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Projektne aktivnosti su uveliko doprinele da se započne sa stvarnom procenom stanja u zajednici - da se revidira broj nezaposlenih i da se identifikuju mogućnosti zapošljavanja. Uspostavljen je kontakt i dobra saradnja sa organizacijama, institucijama (Nacionalna služba za zapošljavanje), poslodavcima iz zajednice što se smatra najznačajnijim doprinosom projekta.

Aktivnosti koje su preduzete kako bi se realizovali ciljevi koji se odnose na inkluziju osoba sa invaliditetom u programe USAID-a i programe drugih donatora koji su kreirani da pospeše zapošljavanje i ekonomski razvoj uključuju modele za promovisanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom u različitim kontekstima u regionu i komplementarne su programima i naporima USAID-a i sa drugim programima kreiranja radnih mesta.

Relevantnost programskih ciljeva za područje gde su aktivnosti sprovedene je očigledna. Činjenica da je rađena priprema za inkluzivno obrazovanje, informisanje i zastupanje u periodu kada se država pripremala da donese ključne zakone u obrazovanju koji se odnose na inkluzivno obrazovanje, senzibilizacija profesionalne i šire javnosti za inkluzivni pristup obrazovanju, profesionalna obuka zaposlenih u vrtićima i školama, uspostavljena saradnja između svih zainteresovanih dovode do zaključka da je projekat pratio potrebe zajednica/e, kao što je slučaj i sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom.

Sigurno je da će postojati potreba za sličnim aktivnostima u dužem vremenskom periodu, jer je uspostavljanje efikasne saradnje između nevladinog i državnog sektora, i između profesionalaca u obrazovanju i roditelja dece sa i bez teškoća i dalje izazov za većinu aktera, a posebno u ovoj specifičnoj oblasti gde su decenijama unazad postojale i negovale se izolacija i marginalizacija. U Republici Srbiji nisu ispunjeni određeni preduslovi za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja. Neki od razloga koji će usporiti sprovođenje inkluzivnog obrazovanja su postojanje arhitektonskih barijera, nedovoljna nastavnička edukacija, nepripremljenost roditelja dece bez teškoća u razvoju za inkluzivno obrazovanje.

Roditelj iz Beograda: Ranije je samo škola Ivan Goran Kovačić na Zvezdari htela da uključi u nastavu decu sa teškoćama u razvoju. Ali je i ta škola nepristupačna u arhitektonskom smislu te stalno jedan roditelj mora da bude uz dete. Ja kao roditelj se zalažem da moje dete ide u školu sa drugom decom, ali preduslovi nisu ispunjeni.

Sve predviđene aktivnosti ovog projekta su sprovedene. S obzirom da se radi o ograničenim lokalitetima i kratkom vremenskom periodu i imajući u obzir činjenicu da još uvek nema razvijenih pravilnika za primenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, ciljevi su postignuti u onoj meri u kojoj je to bilo moguće.

Ovaj projekat je započeo i napravio prve korake za dva, za društvo u celini, vrlo važna procesa.

Sve aktivnosti koj su predviđene projektom su realizovane ali ostaje pitanje da li su one dovoljne za ostvarivanje strateških ciljeva?`

Zamenik načelnika opštine Novi Beograd: Projekat u celini je veoma dobar, pogotovo deo o obrazovanju i osnaživanju ljudi kojima je to najpotrebnije - nešto što do sada nije viđeno u drugim projektima. Prava stvar je kada novac ode pravim korisnicima.

Jasno je da je većina učesnika u projektu otišla korak ispred zakonske regulative u vezi sa inkluzijom, tako da su oformili inkluzivne timove u školama i vrtićima (vaspitačke/nastavničke i roditeljske). Proširili su svoja znanja pohađajući seminare i učestvujući na tribinama. Povećali su senzibilitet i motivisaniji su za rad sa decom sa smetnjama u razvoju.

No šta je sa onima koji nisu bili uključeni u ovaj projekat?

U Vranju je primetna razlika u stepenu postizanja rezultata kod nastavnika/vaspitača u odnosu na roditelje. Dok se kod nastavnika i vaspitača primećuje spremnost za uključivanje u procese rada u inkluzivnom obrazovanju kod roditelja je motivacija nešto manja.

Predstavnik CIP-a: Roditelji dece sa teškoćama nisu dobijali pojedinačno konkretnu pomoć za svoju decu, što i nije bilo planirano projektom, ali su dobili punu podršku u domenu zastupanja, planiranja akcija i informisanja o značaju inkluzivnog obrazovanja.

Predstavnik CIP-a: Mislim da su sprovedene aktivnosti nedovoljne za grad sa preko 20 škola i mnoštvom vrtića. Zato predlažem da se sličnim projektom obuhvate sve škole i svi vrtići, a bilo bi poželjno uključiti što veći broj vaspitača, učitelja, nastavnika, roditelja...

Predstavnik CIP-a: S druge strane, mera u kojoj su ciljevi postignuti se može povećavati, jer je neophodno nastaviti sa podrškom roditeljima, aktivistima NVO, vaspitačima i nastavnicima da razvijaju naviku, mehanizme i praktične veštine uzajamne saradnje i rada na ostvarivanju prava na kvalitetno obrazovanje za svako dete.

Predstavnica CIP-a: Ove aktivnosti su samo zagrebale po površini.

Predstavnica CIP-a: Treba povećati projektne aktivnosti, i kvantitativno i kvalitativno. Posebno treba raditi na povećanju motivisanosti roditelja.

S obzirom na činjenicu da je inkluzija u začetku u Republici Srbiji, sprovedene aktivnosti predstavljaju polaznu tačku za dalji rad. Ipak važno je naglasiti da postoji određeni broj škola koje su se same snalazile i pre projekta.

Pri odabiru škola postojali su jasni kriterijumi kao što su: da škole nemaju razvojno tj. specijalno odeljenje i da nemaju tekući inkluzivni projekat sa drugom organizacijom te da pokažu spremnost za saradnju.

Deo rezultata projekta koji se odnosio na uspostavljanje saradnje između vrtića i škola, podizanja svesti i edukacija i uključivanje roditelja je ostvaren.

Roditelj iz Vranja: Zahvaljujući ovom projektu, mnogi vaspitači i nastavnici su shvatili značaj saradnje sa roditeljima. Učinili smo mali ali značajan korak za našu sredinu i nas kao roditelje.

Projekat MIDWAY je prvi koji je uključio roditelje iz zajednice. Dosadašnje iskustvo govori da su se roditelji teže uključivali. Uključeni su bili uglavnom roditelji koji su prosvetni radnici, roditelji dece sa teškoćama u razvoju i roditelji koji se zbog svog profesionalnog angažmana bave inkluzivnim obrazovanjem.

Nije u svakoj sredini isti nivo uključenosti roditelja. Primećena je manja uključenost roditeljske grupe u Vranju.

Školski zvaničnici iz Vranja: Određeni roditelji su dolazili i tražili isključivanje deteta sa teškoćama u razvoju iz odeljenja jer njihova deca ispaštaju. Postoje negodovanja, jer su roditelji svesni da deca uče imitacijom. Još uvek nije osnažena roditeljska grupa.

Zahvaljujući projektnim aktivnostima roditelji koji su bili uključeni u projekat su imali priliku za razmenu iskustva i pružanje međusobne podrške. Roditelji smatraju da je neophodno da se lokalna vlast više uključi i na sebe preuzme određene obaveze i odgovornosti a ističu i važnost Zakona o obrazovanju i njegove primene.

Roditelj iz Vranja: Sada su ljudi emotivni invalidi i ako zakonom nešto nije propisano ništa se neće dogoditi.

Rezultati projekta se mogu posmatrati i kroz promenu stavova učesnika projekta prema deci sa teškoćama u razvoju. Dokazi za to su upotreba adekvatnog rečnika u komuniciranju sa i o osobama sa smetnjama u razvoju/invaliditetom. Kod roditelja koji su učestvovali u projektu primećeno je da otvorenije pričaju o problemu.

Uspostava kvalitetne komunikacije između vrtića i škola, roditelja i vaspitača, roditelja i nastavnika je veoma važan rezultat ovog projekta - i jedni i drugi su otvoreniji za saradnju koja je ranija bila mala ili nikakva što predstavlja ključni segment izgradnje partnerskih odnosa koji će doprineti sprovođenju procesa inkluzije u celosti.

Jedan od upečatljivijih, neočekivanih ishoda je saradnja učiteljica koje primenjuju inkluzivnu praksu u svom radu sa pojedinim profesorima na FASPER-u. U skladu sa uzajamnom potrebom za razmenom i širenjem iskustava, dogovoreno je snimanje četiri edukativna filma o

inkluzivnom obrazovanju u odeljenjima od prvog do trećeg razreda jedne novosadske škole gde se primenjuje praksa usmerena na dete. Pored toga, sa jednom pančevačkom školom sklopljen je ugovor o saradnji tako da studenti mogu u okviru svojih vežbi da prisustvuju i učestvuju na nastavi kod učiteljice koja već godinama radi po principima inkluzivnog obrazovanja. Na ovaj način je FASPER "odškrinuo" vrata inkluzivnom pristupu obrazovanja.

Iz te saradnje rodila se ideja o razvijanju obuke CIP-a za nastavni kadar i roditelje kao saveznike u razvijanju inkluzivnog obrazovanja. Ova obuka je prošla akreditaciju Zavoda za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja kao program stručnog usavršavanja za zaposlene u vrtićima i osnovnim školama za školsku 2010/11. godinu.

Ipak, moramo da naglasimo potrebu pojačanog rada na izgradnji kapaciteta pojedinih timova u zavisnosti od grada do grada. Moguće je da bi se većom centralizacijom upravljanja i direktnijim vođenjem dobili bolji efekti, ali ovako je postignuto da nosioci projektnih aktivnosti u lokalnu smatraju sve aktivnosti kao svoje, što daje duže, isplativije efekte jer su lični kapaciteti izgrađivani na njihovim početnim snagama.

Predstavnica CIP-a: Još uvek smo svi nesigurni u radu, pa su nam zajedničke aktivnosti lakše padale, dok sve što je trebalo pojedinačno raditi, bilo je uz poteškoće. Ali, to ne smatram nedostatkom, već prednošću, jer u početku je i potrebna masovnost, a vremenom će se iz kvantiteta izdvojiti kvalitet, koji će moći da „drži konce u svojim rukama“.

5.1.5. Pitanje održivosti projektnih rezultata: koja je verovatnost da će se projektni rezultati održati i nakon projektnih aktivnosti?

Broj zaposlenih osoba sa invaliditetom, informisanost osoba sa invaliditetom kako i na koji način da dođu do poslodavaca, podrška koja se pruža osobama sa invaliditetom od svih ključnih aktera u zajednici i informisanost javnosti o mogućnostima osoba sa invaliditetom su rezultati projektnih aktivnosti koji su u velikoj meri održivi.

Održivost projektnih aktivnosti je obezbeđen i kroz rad i entuzijazam pojedinaca. Ti pojedinci, partneri CSŽ-a, su pokretači u svojim lokalnim zajednicama i pokazalo se jako značajnim ko koordinira projektom i ko je direktno uključen u rad sa osobama sa invaliditetom. Radi se o osobama koje uspešno rade i vode udruženja za osobe sa invaliditetom i koje već imaju izgrađen dobar odnos i stalni kontakt sa osobama sa invaliditetom i sa lokalnim partnerima u zajednici. Uspehu u realizaciji aktivnosti i postizanju projektnih ciljeva umnogome je doprineo izbor partnera koji su radili u odabranim projektnim gradovima.

Održivost projekta postoji, jer su postoje planirane aktivnosti koje se realizovati u budućnosti.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Glavni rezultat projekta je zaposlenje osoba sa invaliditetom, ali jednako tako važan rezultat je i sama saradnja svih tih institucija koje su bile uključene u projekat, jer upravo ta saradnja će se nastaviti i nakon završetka ovog projekta.

Glavni faktori postizanja održivosti projekta su inicijativa i spremnost članova Lokalne koalicije da i dalje rade na lobiranju za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, primeni Zakona o zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Strategije socijalne zaštite, prekvalifikacije i obuke za poznatog poslodavca.

Član CSŽ tima: Potpisnici sporazuma Lokalne koalicije za zapošljavanje će nastaviti sa radom i nakon završetka projekta MIDWAY kako bi pomogli zapošljavanje što većeg broja osoba sa invaliditetom.

Član CSŽ tima: Saradnja će svakim danom biti bolja, i dalje će se raditi na lobiranju za njihovo zapošljavanje, jer verujem da će se svi poslodavci koji su kontaktirani, uvek obratiti nama prilikom zapošljavanja, radi naše preporuke tokom prijema novih radnika, naročito sada kada je Zakon o zapošljavanju osoba sa invaliditetom stupio na snagu.

Planirane aktivnosti Lokalne koalicije za zapošljavanje se odnose na razvoj i sprovođenje Lokalnog akcionog plana za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, nastavak saradnje sa Lokalnom samoupravom i Nacionalnom službom za zapošljavanje oko razmene informacija o nezaposlenim osobama sa invaliditetom i potražnje poslodavaca, na lobiranje i informisanje javnosti o značaju i mogućnostima zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Predstavnik Lokalne koalicije za zapošljavanje: Projekat MIDWAY je osmišljen tako da nam pomogne da uvidimo probleme koji postoje, da po završetku projekta mi nastavimo sa radom Koalicije i rešavanjem problema i teškoća koje imaju osobe sa invaliditetom. Dakle, naša organizacija treba da, i nakon završetka projekta, nastavi sa radom i rešavanjem problema osoba sa invaliditetom.

Opština Novi Beograd je zainteresovana da nastavi sa pružanjem podrške osetljivoj grupi građana koji nisu u mogućnosti da se samostalno zastupaju. Planira se rad na prevazilaženju fizičkih barijera čime se indirektno unapređuju različiti segmenti života pojedinca. Opština planira da pruža podršku Sajmovima zapošljavanja.

Na održivost projektnih rezultata svakako može uticati politička i ekonomska situacija i njena stabilnost na lokalnom nivou.

Ono što bi moglo unaprediti održivost rezultata jeste obezbeđena finansijska podrška za rad Lokalnih koalicija za zapošljavanje.

Kada govorimo o delu projekta koji se odnosi na inkluzivno obrazovanje on je bio usmeren na izgradnju ljudskih kapaciteta za stvaranje uslova za inkluzivno obrazovanje. Svi učesnici projekta sada imaju neposredne dobiti od učestvovanja u njemu, jer su pripremljeniji za predstojeće promene u obrazovnom sistemu i dok god je to jasna sistemska orijentacija moći će da koriste dobiti od projekta u svom radu.

Predstavnica CIP-a: Očekivano je da će se u budućnosti lakše i brže uspostavljati saradnja između svih aktera u okviru predstojećih aktivnosti

na uvodjenju inkluzivnog obrazovanja u vrtiće i škole, a isproban je jedan od mogućih modela njenog uspostavljanja koji se može lako ponovo primeniti

Sve ono što je nastalo tokom aktivnosti predstavlja temelj na koji je u budućnosti moguće nadograđivati iste ili slične akcije. Produkti dosadašnjih aktivnosti projekta, kao plakati, edukativni filmovi, obuke i stručni materijali mogu da se korise u daljem radu na stvaranju uslova za inkluzivno obrazovanje.

Predstavnica CIP-a: Koristi će se videti tek iduće godine kada inkluzija bude zakonska obaveza. Tada će, nadam se, vrtići i škole koji su bili u ovom projektu ići korak ispred ostalih i biti „primeri dobre prakse“ u okruženju.

Predstavnica CIP-a: Ako posmatramo dugoročni cilj programa vrtići i škole će spremno dočekati narednu školsku godinu i zakonsku obavezu za inkluzijom. Sva deca će se školovati na istom mestu i pod istim uslovima.....

Dugoročni efekti se vide i na saradnji koja je ostvorena sa lokalnom NVO i roditeljskom grupom. Dalje aktivnosti mogu da budu usmerene na promociju i primenu inkluzivnog obrazovanja na istim ili drugim teritorijama kao i na pratećim aktivnostima koje će roditeljska grupa sa svojom decom i NVO dalje sprovoditi na ovim lokacijama.

Roditelji, učesnici projekta, smatraju da je važno da se roditeljima dece sa teškoćama u razvoju pruži potrebna podrška i da je potrebno da se osnuje neki vid centra i/ili kluba za dodatne aktivnosti namenjen osobama sa teškoćama u razvoju.

Ne treba zanemariti mogućnost neuspeha usled prekidanja programa na ovom nivou.

5.2. Razlike/sličnosti i glavni faktori koji utiču na uspeh/neuspeh u malim naspram velikih zajednica u kojima je sproveden projekat

5.2.1. Da li postoje razlike u primeni projektnih aktivnosti i postizanju projektnih ciljeva u većim i manjim projektnim sredinama?

Ne postoji značajna razlika u nivou postignutih ciljeva u manjim i većim sredinama. Postoji razlika u sprovođenju aktivnosti koja se odnosi na određene okolnosti koje su otežavale ili olakšavale sprovođenje projekta.

U manjim sredinama protok informacija je brži te su se određene aktivnosti brže realizovale. U manjoj sredini zajednica je brže obavještena jer se svi znaju između sebe te se informacije prenose "od uva do uva" brže nego što je to slučaj kada se informacije šire samo u medijima.

U manjim sredinama je lakše ispoštovati procedure na bilo kojem nivou npr. dogovoriti sastanak sa nekim od predstavnika vlasti. Povezanost i poznavanje ljudi u malim sredinama ključni su činilac da određene aktivnosti budu lakše sprovedene.

Članica CSŽ tima: "Upoznata sam i sa aktivnostima u drugim opštinama i mogu reći da je ovde najbolje. Mi smo imali podršku svih ljudi sa kojima smo saradivali i koji su bili uključeni u ovaj projekat. Dakle, postoji razlika s obzirom na veličinu grada u tome kakve rezultate će projekat dati. U većim gradovima svako gleda svoja posla, svi su u žurbi i nemaju vremena da rešavaju probleme osoba sa invaliditetom. U manjim gradovima kao u našem, ljudi imaju više razumevanja i saosećanja jedni za druge."

Razlike u primeni aktivnosti između manjih i većih sredina mogu biti uočljive tek kada dođe do proširenja projektnih aktivnosti i na ostale aktere (npr. sve škole u projektnoj opštini/gradu).

5.3. Koje su najznačajnije promene koje je projekat doneo interesnim grupama (osobama sa invaliditetom, roditeljima dece sa teškoćama u razvoju i roditeljima dece bez teškoća u razvoju)?

Modelom najznačajnijih promena (MSC) smo prikupili priče osoba sa invaliditetom i roditelja dece sa teškoćama u razvoju o važnim ili značajnim promenama koje je projekat doneo. Ove priče krajnjih korisnika programa o važnim i/ili značajnim promenama daju bogatu sliku uticaja razvojnog rada i stvaraju osnovu za dijalog o ključnim ciljevima i vrednostima razvojnih programa.

Prve tri priče koje vam predstavljamo su odabrane priče koje su napisale osobe sa invaliditetom, dok su druge tri priče napisali roditelji dece sa teškoćama u razvoju.

PRIČA 1: KAKO SAM DOBIO ZAPOSLENJE

Rođen sam u Sremskoj Mitrovici, gde završavam srednju Ekonomsku školu. Oktobra 1999. godine upisao sam Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Ubrzo potom, postajem član Novosadskog udruženja studenata sa invaliditetom gde pomažem u borbi za prava studenata sa invaliditetom. Ovde počinje moj put od studenta do borca za ljudska prava. Postajem aktivan u pokretu osoba sa invaliditetom.

Oktobra 2006. završavam osnovne studije i stičem zvanje diplomiranog pravika. U NVO sektoru sam aktivan na projektima besplatne pravne pomoći. Stičem i veoma kvalitetno neformalno obrazovanje.

Između ostalog, bio sam učesnik Univerzitetskog programa radne prakse u Pokrajinskim organima uprave i Skupštini AP Vojvodine. Ovu priliku koristim za aplikaciju za posao pripravnika. Pripravnički staž sam odradio u Kancelariji za inkluziju Roma, nakon čega polažem stručni ispit za rad u organima državne uprave.

Centar za samostalni život invalida Srbije je započeo sprovođenje projekta "MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom" pa su mi ponudili da kao asistent za Novi Sad budem član tima projekta. Tako je slučaj hteo da se od februara 2009 do danas, bavim problemima zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Iako sam i ranije bio aktivan na projektima raznih udruženja građana, ovaj projekat je moje prvo značajnije iskustvo, s obzirom da sam do tada bio fokusiran na poslove koji su bili neposredno vezani za struku.

Ovaj projekat me je učinio prepoznatljivim u lokalnoj zajednici. Postao sam osoba koja se bavi problemom zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Uz veliki napor, ali prilično uspešno MIDWAY je temu zapošljavanja postavio u prvi plan, dok sam lično bio stavljen u funkciju ideje da je došlo vreme da se osobe sa invaliditetom zapošljavaju. Kao asistent na projektu bio sam u prilici da neposredno dođem u kontakt sa svim relevantnim institucijama u oblasti rada i zapošljavanja, što je bila prilika da se u neformalnom razgovoru postavi i logično pitanje: „Da li sam JA negde zaposlen, kakve su mi ambicije“ i slično.

Tako se "rodila" ideja da me zaposle tj. da bi trebalo da se zaposlim. Zahvaljujući MIDWAY-u, kontakti su bili kontinuirani što je doprinelo da ta ideja preživi dovoljno dugo da bi na kraju bila i realizovana.

Ovaj projekat je i pored teškoća sa motivacijom poslodavaca, naišao na odobravanje u Novom Sadu.

Moje zaposlenje se može smatrati dobrim primerom primene Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom. U tom smislu, treba odati priznanje lokalnim vlastima na inventivnosti u primeni odredaba Zakona.

Angažovanje na projektu je u velikoj meri doprinelo mojoj profesionalnoj promociji. Zahvaljujući dobroj volji stvari se polako ali sigurno, kreću u dobrom smeru kada je reč o zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom će značano doprineti kvalitetu njihovog života, što je pokazatelj i suštinske demokratizacije društva u kome živimo.

PRIČA 2: SVETLOST NOVOG DANA

Dosadašnje sivilo, kiše i tmurno vreme odagnao je samo jedan sunčev zrak a zatim se nazrelo i sunce i po nebu se razlilo plavetnilo mora.

Do nedavno sam bila bez posla, bez nade za neki uspeh i sigurnost, bez pomisli da nešto u mom životu može da se promeni. Živim u selu Bukova Glava, koje je od Leskovca udaljeno 25 km. Svaki moj dan svodio se na isto. Stalno sam se pitala mogu li ja nečemu da poslužim, mogu li s mojom bolešću nekome biti od koristi, koji bi mogao biti moj doprinos ovome društvu. Odgovor je uvek bio isti, a strah od realnosti i one kišne strane života skoro uvek prisutan.

Promenilo se puno toga, imam veću sigurnost, materijalno sam nezavisna, osećam se korisnim članom društva a posebno to što sam u kontaktu sa ljudima i mogu da pomognem drugima, jednom rečju ravnopravna sa drugima.

Na inicijativu Centra za samostalni život invalida Srbije iz Beograda, u okviru projekta MIDWAY predloženo je da se u Leskovcu sprovede deo ovog projekta. Desio se poziv od asistentkinje projekta za Leskovac koji je izmenio moj život, koji je obasjao moj dan. Uz rezervisanost i stah napravila sam hrabar korak i prihvatila izazov, prihvatila sam poziv za posao.

Ja sam vedra, pozitivna i nasmejana osoba, ja mogu da radim, da se ponašam i smejem kao i svet koji me okružuje, ne postoje razlike, ne postoje granice. Ponuda za posao ulila mi je hrabrost i nadu, prosula je osmeh na mom licu. Ja sam srećna, ja vredim. Izmenjen je moj svet.

Svakog jutra uz osmeh i vedrinu krećem na posao, radim na poslovima tehničkog sekretara u Udruženju distrofičara u Leskovcu, radujem se svakom novom danu i svaki moj dan je različit i sa sobim nosi novo nadahnuće. Svakodnevno odlazim na sastanke, prisustvujem raznim predavanjima, ovladam rad na računaru, stičem nova znanja. Nakon radnog vremena vraćam se svome selu, svojoj kući. Završavam svoje kućne poslove. Sve je lakše sada, moj dan je ispunjen.

Nakon kiše dolazi sunce, nakon zla dolazi dobro, nikad ne treba očajavati jer naša sreća je odmah tu, tu iza ugla i čeka baš nas, ja sam je uhvatila.

Moje sunce sija, ja živim...

PRIČA 3: ŽIVOT IZNOVA

S koliko reči da počnem i ispunim prostor, a da uspem da vam kažem da sam zahvaljujući ljudima dobre volje, počela život iznova. Kako da uspem da uklopim rečenice da shvatite, koliko su moji dani sretniji od mog zaposlenja.

Mi koji se nalazimo u odrazu ogledala života, koji smo drugi deo sveta u kome je mladost sputana nedostatkom koraka, često pokušavamo skoro nemoguće... U mom životu, bilo je previše tuge i bola. Zbog same težine bolesti (cerebralna paraliza), mnogo sam puta pala i izgubila snagu za dalje. Od svega mi je uvek bilo najteže da prihvatim, da zbog toga možda nikada neću moći da radim. Godinama sam uporno pokušavala da radim bilo šta, ali bez uspeha.

Zahvaljujući ljudima dobre volje koji su podržali Centar za samostalni život invalida Srbije iz Beograda, na projektu „Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom” predviđeno je jedan od gradova gde će biti spovođen, bude Kragujevac.

Moje upoznavanje sa projektom je bilo kroz saradnju sa asistentom projekta gospođom Brankom Ristić. Njeno ranije iskustvo u radu sa osobama sa invaliditetom, omogućilo joj sada da u projektu iskoristi sve prednosti i još većoj meri pomogne pri zapošljavanju OSI, kroz formiranje Lokalne koalicije za zapošljavanje. Verujem da se zahvaljujući angažovanjem članova te Lokalne koalicije kod velikog broja poslodavaca probudila svest tokom ovih meseci i da su sada spremniji da zapošljavaju osobe sa invaliditetom.

Meni je, kao i svim mojim drugarima koji su sa bilo kojim invaliditetom, posao od velikog značaja, jer se u svakom trenutku osećamo korisnim i bliži zdravim osobama. Posao obavljam s

lakoćom, s velikom voljom. Zahvaljujući poslu koji radim, ja sam ostvarila svoj san. Od svoje sam plate sebi priuštila letovanje u Grčkoj.

Mi koji imamo trag fizičke različitosti, koja danas uglavnom određuje čoveka, teško možemo naći posao za sebe, a poslodavci još manje mogu da nas razumeju dok nas bolje ne upoznaju. Ali ipak zvezda padalica - zvezda sreće pala je na moj dlan. Kao što se ne gase zvezde padalice, tako se ne gasi ni nada koju čuvamo u našim srcima...

Zahvalna sam svim ljudima dobre volje što su nam omogućili da sami za sebe zarađujemo i ostvarimo kvalitetan samostalan život vredan čoveka.

PRIČA 4: STVARI IMAJU ONAKAV OBLIK KAKAV IM DADNE NAŠA DUŠA

Ideja o inkluzivnom obrazovanju potekla je od vaspitačice mog deteta u vrtiću. Ona je sazvala roditeljski satanak na kome je objavila da je njihova ustanova uvrštena u program o inkluzivnom obrazovanju dece sa teškoćama u razvoju. Premda sam vrlo malo znala o tome, nisam čak ni razmišljala na tu temu, u meni se probudila znatiželja, interesovanje i poriv za novim saznanjem.

Na poziv, opet vaspitačice, prisustvovala sam predavanjima koja su vrlo dobro držala lica koja su nam objasnili svrhu i cilj inkluzivnog obrazovanja. Nažalost, zbog privatnih obaveza, nisam redovno prisustvovala tim sastancima, ali i ovo što sam saznala, bilo mi je dovoljno da shvatim koliko je neophodno inkluzivno obrazovanje, i to ne samo zbog evidentnih pozitivnih rezultata i uspeha koji su postignuti u radu sa takvom decom, već i zbog nas samih. Zbog pomeranja granica u nama samima. Zbog pružene prilike da prihvatimo novo, drugo i drugačije. Da postanemo bolji ljudi. Plemenitije i kvalitetnije ličnosti. Da shvatimo da ta različitost nikako ne sme da bude okarakterisana kao tragedija i mana društva, već da različitost može biti prednost! Da svako ima jednaka prava na život i da svako ima pravo da kvalitetno i dostojno čoveka provede svoj život.

Ispit moje zrelosti, mog preispitivanja i vere da sve ovo što sam ispisala, nisu samo polupatetične reči, sklopčane u neko romantično osećanje i kao takvo nesprovodljivo u život, je bila situacija kada mi je najbolja prijateljica javila da se porodila po četvrti put i kad je doslovce rekla: "Ali, nemam lepe vesti, dete je rođeno sa Daunovim sindromom."

Iznenadila sam i samu sebe kad sam joj uzvratila, potpuno spontano: "Ali to je divno! Deca su anđeli Božji! Blago tebi što je Bog izabrao tvoju porodicu da zbrine takvu jednu dušu. Takvoj deci je potrebna samo ljubav, a ti je imaš, uostalom, tu je i inkluzivno obrazovanje!"

Ona je od mene saznala o tom obrazovanju i dosta se umirila. Kasnije smo, opet igrom slučaja, bili do moje prijateljice koja je defektolog po struci, i između ostalog, se bavi decom ometenom u razvoju, i ona je imala sličan stav kao i ja i potpunu otvorenost prema inkluzivnom obrazovanju. Zanimljivo je i to, deca koja su se zadesila kod nje u ordinaciji, posle izvesnog vremena provedenog sa njima, a to mi je bilo prvo iskustvo sa takvom decom, nisu u meni

probudila nikakvu nelagodnost, već samo osećaj nežnosti i osećaj da su i takva deca dostojna kvalitetnog života, pažnje i ljubavi.

Završila bih, kao što sam i otpočela, mišlju velikog čoveka i pesnika:

"Stvari imaju onakav oblik kakav im dadne naša duša."

Neka naša duša bude dovoljno otvorena, plemenita i uzvišena da prepozna i to novo, drugo i drugačije kao svoje.

PRIČA 5: JEDNO ISKUSTVO

Sedam godina je prošlo od kada je mom sinu postavljena dijagnoza: poremećaj iz autisticnog spektra. Od tada imam osećaj da mi se život odvija u dve faze: kratki periodi predaha, između naleta teških problema, koji su komplikovani i naizgled nerešivi, ali sa osećajem da se mora naći rešenje, jer svako odustajanje, nedostatak snage i volje za moje dete bi značilo kraj neke šanse.

Moj sin sada ima deset godina i uspešno je ovog juna, 2010. godine završio drugi razred redovne osnovne škole u Kragujevcu. Količinu i težinu problema koje smo rešili na životnom putu do sada, mislim da stvarno može da razume samo neko ko se susreo sa istim ili sličnim problemima: počev od upisa u redovnu grupu u vrtiću, pa odbijanje vaspitačica da ga prihvate, potom prelaska u specijalnu, takozvanu razvojnu grupu u vrtiću, potom nemogućnosti da pohađa obaveznu predškolsku nastavu i kao najteži problem, upis u redovnu školu. Potreba da dete uključim u redovni život njegovih vršnjaka nije bila samo plod moje želje, već i mišljenje psihologa, psihijatarata i logopeda, sa kojima sam sarađivala, jer bi to za dete bilo izuzetno podsticajno u daljem razvoju.

S obzirom na to da je u redovnu osnovnu školu upisan uz "pomoć prijatelja i na malu prevaru", jer drugačije ne bi uspelo, na početku prvog razreda bilo je najteže. Učiteljice su se ljutile, osećale strah, odbojnost i mislile da to nikako neće moći da uspe. Uprava škole takođe nije bila previše raspoložena da moj sin ostane u školi. Na sreću, uvek se dogodi neko "malo čudo" i u trenutku kada pomislim da više nema nade, pojavi se neko ko ima šire shvatanje, bolje razumevanje, bez straha, a sa mnogo altruizma u sebi, doprinese da se situacija promeni. U ovom slučaju, to je bio dolazak novog školskog psihologa i angažovanje asistenta u nastavi. Situacija se postepeno menjala. Uz pomoć asistenta u nastavi, učiteljice su se trudile da bolje upoznaju njegove navike, osobenosti, kvalitete, slabosti i sposobnosti. Uprava škole takođe. Dobro sarađujemo. Mali problemi se uvek pojave, ali uspevamo da ih rešimo i prevaziđemo.

Naravno, ključni pomak je prihvatanje od strane uprave škole da zvanično i javno ima učenika sa poteskoćama u razvoju i da inkluziju prihvati praktično i neposredno, a ne samo formalno, kao neku eventualnu mogućnost i zakonsku obavezu koja možda nije ni izvodljiva. Sledeći korak je bilo otvaranje škole i uviđanje potrebe da se uključi i uzme učešća u radu na projektima koji se bave približavanjem značaja i širenjem svesti o neophodnosti inkluzivnog obrazovanja, kakav je bio projekat MIDWAY. Učešćem u ovom projektu korist su izvukli apsolutno

svi koji su u ovom trenutku važni za dalji razvoj i život deteta. Uprava škole je kroz primere dobre prakse, iskustvima i stručnim savetima sada mnogo bolje pripremljena za sastavljanje posebnog plana i programa za dete sa poteškoćama u razvoju. Promene su važne i inspirativne. Učiteljice su bolje informisane i opuštenije u nastojanjima da dete bolje upoznaju i pristupe radu sa njim, na način koji je njemu prihvatljiv. Dete to oseća i ono postaje smirenije i raspoloženije za učenje. I što je najbitnije, nestao je strah od deteta koje je drugačije! Upravo strah ljudi od nekoga ko je drugačiji i nepostojanje volje da se takvo dete upozna i da mu se pruži šansa je ključni problem i nešto na čemu još treba raditi, ne samo u školama, već i u lokalnoj zajednici i društvu u celini.

Tek sada da pomenem školske drugove i drugarice moga sina. Sa njima gotovo da i nije bilo problema. Deca ga mnogo brže prihvate, sa svim njegovim osobenostima i trude se da mu pomognu, koliko mogu, na svoj dečiji način, ili da mu barem ne smetaju.

Na kraju, želim da dodam, da sam samohrana majka i da sam morala da napustim stalni posao da bih mogla da pružim potpunu podršku učiteljicama i redovnom školovanju deteta.

PRIČA 6:

Tokom učešća u ovom projektu, za mene je bila veoma podsticajna atmosfera u kojoj smo radili u roditeljskoj grupi ali i u grupi sa nastavnicima i vaspitačima. Atmosfera je bila topla i prijatna. Mnogo mi je značilo i to što sam osećala sve vreme da nisam sama i jedina sa problemom ovakve vrste. Iskustva drugih roditelja mnogo su mi pomogla da svoj problem i problem mog deteta sagledam iz jedne druge perspektive. Prilika da otvoreno pričam o svom problemu i čujem iskustva drugih roditelja značila mi je mnogo u smislu otvaranja prema drugima. Uvek se čuje nešto novo, nešto što unese svetlost. Stekla sam utisak da se sa tim ljudima dugo znam iako sam većinu prvi put videla.

Značilo mi je i to što su sa nama bili i roditelji ostale dece. Shvatila sam da su to sasvim drugačiji ljudi kada se sa njima otvoreno i direktno priča i kada su i oni deo iste priče. Kada upoznaju naše probleme i probleme naše dece ne bojkotuju nas i našu decu, jer sam često bila u situaciji da se osećam kao roditelj drugog reda jer je i moje dete - dete drugog reda (tako se bar većina ljudi postavlja).

Žao mi je što nastavnici iz škole koju pohađa moje dete nisu učestvovali u projektu, kamo sreće da jesu... Neki nastavnici su odbojni, kad mu čuješ glas kosa ti se diže na glavi. Primetila sam da nastavnici i vaspitači iz projekta pričaju sa toplinom kako da se priđe toj deci. Nastavnik treba da ima lepu reč. Treba da budu svi uključeni od direktora do kurira i kada roditelj nije prisutan da su svi spremni da priteknu u pomoć. Veliku ulogu imaju kuriri.

6. Zaključci i preporuke

ZAKLJUČCI	PREPORUKE
Sve predviđene aktivnosti projekta MIDWAY su sprovedene na način kako je to i bilo planirano.	Projektne aktivnosti se kao primeri dobre prakse mogu multiplikovati.
Osobe s invaliditetom u gradovima u kojima su se realizovale projektne aktivnosti imaju više mogućnosti za efektivno zapošljavanje.	Podsticati aktivnu međusobnu saradnju između udruženja osoba sa invaliditetom i ostalih aktera u zajednici značajnih u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom.
Osobe sa invaliditetom su zbog projektnih aktivnosti postale "vidljivije" u svojoj lokalnoj sredini.	Nastaviti sa javnim kampanjama i medijskim promocijama radi povećanja informisanja šire javnosti o problemima osoba sa invaliditetom ali i njihovim mogućnostima.
Poslodavci koji su bili uključeni u projekat imaju više informacija o osobama sa invaliditetom i njihovim mogućnostima.	Informisati poslodavce i širu javnost o mogućnostima i sposobnostima osoba sa invaliditetom u obavljanju radnih zadataka radi uklanjanja predrasuda i barijera. Primeri dobre prakse poslodavaca koji su zaposlili osobe sa invaliditetom kao i primeri dobre prakse zaposlenih osoba sa invaliditetom mogu poslužiti postizanju navedenog.
Osobe sa invaliditetom koje su bile uključene u projekat imaju više informacija o pravnom okviru koji se tiče njihovih prava na zapošljavanje dok postoje podaci koji govore da mnoge osobe sa invaliditetom koje nisu bile uključene u projektne aktivnosti nemaju adekvatne informacije.	Podsticati udruženja osoba sa invaliditetom na osmišljavanje posebnih akcija kojima će se adekvatne informacije učiniti dostupne svim osobama sa invaliditetom. Nastaviti sprovođenje edukacija (radionice/treinzi/predavanja radi upoznavanja osoba sa invaliditetom sa svim aspektima njihovih prava).
Udruženja osoba sa invaliditetom su pratila sprovođenje Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom.	Obezbediti dodatne resurse udruženjima osoba sa invaliditetom i članovima Lokalne koalicije za zapošljavanje kako bi proces praćenja sprovođenja navedenog Zakona bio uspešniji.
U procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom najvažnije je da postoji baza podataka osoba sa invaliditetom u lokalnoj zajednici, te baza podataka poslodavaca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.	U saradnji sa NSZ izraditi celovite baze podataka o nezaposlenim osobama sa invaliditetom i bazu podataka poslodavaca i mogućih radnih mesta koja će se redovno dopunjavati.

ZAKLJUČCI	PREPORUKE
U procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom od izuzetnog značaja je uspostavljanje saradnje između različitih aktera u lokalnoj zajednici koji su zajedno delovali kao neformalna grupa - Lokalna koalicija za zapošljavanja, te su kao takvi predstavljali sponu između osoba sa invaliditetom i poslodavaca.	Podržati Lokalne koalicije za zapošljavanje da nesmetano nastave sa svojim aktivnostima.
Realizacijom projektnih aktivnosti radi obezbeđivanja više mogućnosti osobama sa invaliditetom za efikasno zapošljavanje, zaposlilo se 69 a animiralo 2129 osoba sa invaliditetom.	
Projekat MIDWAY je doprineo aktivnostima USAID-a koje su fokusirane na podizanje kapaciteta građanskog društva da javno zastupa interese građana i građanki i to na način da ojača kapacitete organizacija osoba sa invaliditetom za javno zastupanje, mobilisanjem i angažovanjem roditelja kroz izgradnju njihovih veština da postanu akteri zastupanja interesa svoje dece i sebe pred zvaničnim obrazovnim sistemom.	Formulisati Listu za proveru uključenosti osoba sa invaliditetom u programe USAID-a.
Manji broj roditelja koji su učestvovali u projektu su osnaženi da zastupaju interese svoje dece.	Kroz različite vrste zajedničkih aktivnosti, animirati što veći broj roditelja koji će kao ključni akteri u inkluzivnom obrazovanju pomoći u promovisanju principa inkluzivnog obrazovanja. Obezbediti dodatnu obuku/predavanja koja bi omogućila razbijanje predrasuda o mogućnostima dece sa teškoćama u razvoju. Omogućiti sticanje veština o izradi individualnih obrazovnih programa.
Po prvi put se Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju uključio u projekat koji se tiče civilnog društva, odnosno, inkluzivnog obrazovanja.	Za uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u inkluzivno obrazovanje od velikog je značaja da se uključe svi važni akteri u zajednici (naročito nastavnici i roditelji dece sa teškoćama u razvoju).
Svi mali grantovi namenjeni zastupanju, uspešno su sprovedeni u svakoj od zajednica.	Realizacija malih grantova može poslužiti kao primer dobre prakse za saradnju školskog osoblja i roditelja.

ZAKLJUČCI	PREPORUKE
<p>Ostvarena je kvalitetna saradnja između predškolskih ustanova, školskih zvaničnika i predstavnika lokalne zajednice u Kragujevcu i Vranju, dok je u Novom Beogradu ta saradnja bila uspostavljena samo između škola i predstavnika lokalne zajednice.</p>	<p>Nastaviti sa navedenom saradnjom i proširiti je kroz zajedničke aktivnosti (na ostale gradove u Republici Srbiji) te na taj način omogućiti njenu održivost.</p> <p>Animirati i proširiti aktivnosti u opštini Novi Beograd i uključiti i ostale opštine u Beogradu koje žele da sarađuju.</p>
<p>Aktivnosti podizanja svesti u lokalnoj zajednici o inkluzivnom obrazovanju su pružile mogućnost informisanja šire javnosti o uključivanju dece sa teškoćama u razvoju u redovan obrazovni sistem.</p>	<p>Nastaviti sa kampanjama informisanja javnosti radi efikasnog angažovanja civilnog društva za inkluzivno obrazovanje.</p>
<p>Većina škola nisu arhitektonski pristupačne deci sa teškoćama u razvoju.</p>	<p>Motivisati škole da zajedno sa roditeljima i školskim upravama nađu rešenja za arhitektonsku pristupačnost iznalaženjem različitih rešenja koja ne zahtevaju velika materijalna ulaganja (izmeštanje ili premeštanje kabineta u prizemlje, prilagodjavanje toaleta i slično)</p>
<p>Godišnji planovi škole još uvek ne uključuju principe inkluzivnog obrazovanja.</p>	<p>Pružiti podršku školskim zvaničnicima pri izradi planova škole po principima inkluzivnog obrazovanja.</p>

7. Dodaci

7.1. Dodatak I: Primer uputstva metodologije Najznačajnije promene

Prikupljanje priča (uputa za osobe koje pišu priče)

Želeli bismo da prikupimo priče pojedinaca, direktnih korisnika projekta „MIDWAY - Uključivanje u obrazovanje dece sa teškoćama u razvoju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom“:

- roditelja dece sa teškoćama u razvoju i roditelja dece bez teškoća u razvoju,
- osobe sa invaliditetom uključene u projekat.

o najznačajnijim promenama koje su im se dogodile (ili osobama koje poznaju a koje su bile uključene u projekat), usled uticaja projekta.

To bi trebalo da budu priče o promenama koje su se dogodile tokom bilo kojih projektnih aktivnosti, a one su:

- izvanredne
- inspirativne
- vredne/važne
- dobre.

Ove promene se mogu odnositi na samu osobu, zajednicu, organizaciju, itd. To mogu da budu promene u ljudskom ponašanju ili najznačajnije poboljšanje u školi, vrtiću, gradu, zajednici, instituciji...

Priče bi trebale da budu napisane na pola do jedne strane teksta.

Priče o promenama ne bi trebale da budu lista dostignuća i bez forme, ili da su u *cut-and-paste* formi, kao standardni izveštaji.

Idealno bi bilo da objasnite:

- ko je ispričao priču (npr. „učitelj, tridesetogodišnjak“ - molimo ne stavljajte imena)
- ko je izvukao korist (ako to nije osoba ispričajte priču)
- kada
- kako
- koja je bila promena
- zašto je promena najznačajnija.

Izbor najbolje priče:

Modelom najznačajnijih promena će se obezbediti priče osoba iz dve interesne grupe: osobe sa invaliditetom i roditelji uključeni u projekat, o važnim ili značajnim promenama do kojih je projekat doveo. Izbor najbolje priče se vrši u dva kruga i to na sledeći način:

Osobe sa invaliditetom šalju svoje priče ogranku CSŽ-a u njihovom mestu, a roditelji šalju svoje priče CIP-u.

Kontakt osoba kojoj šaljete priču je: _____

Predstavnici CSŽ-a i CIP-a će uz pomoć uputstva koje će dobiti od proMENTE tima, izvršiti odabir od pet do sedam najboljih priča za svaku od dve navedene interesne grupe. Odabrane priče, predstavnici CIP-a i CSŽ-a će poslati predstavnicima CRS-a.

Predstavnici CRS-a će zatim napraviti još jednu selekciju priča prema uputstvu proMENTE tima i odabrati ukupno od četiri do šest priča.

7.2. Dodatak II: O proMENTE: kvalitet i stručnost u evaluaciji

proMENTE pruža konsultantske usluge socijalnog istraživanja i rješenja kako za firme, tako i za neprofitne organizacije. proMENTE radi na internacionalnom nivou, a nalazi se u Bosni i Hercegovini. Ovu organizaciju su registrovala tri stručnjaka za društvene nauke kao udruženje u Federaciji Bosne i Hercegovine u oktobru 2002. godine.

Svi zaposleni u proMENTE-u imaju najmanje diplomu stručnjaka za društvene nauke; tri viša istraživača, imaju titulu magistra ili doktora društvenih nauka, uz pet do dvanaest godina iskustva u planiranju i obavljanju istraživanja na terenu i evaluacija na Zapadnom Balkanu.

proMENTE je predstavio rezultate istraživanja u:

- Evropskom parlamentu (omladinski volonterizam: www.promente.org/avsoreview)
- Svjetskoj banci, Washington (omladinski volonterizam: www.promente.org/v)
- Bjeloj sali Parlamentarne skupštine (dječiji rad i trgovina djecom, naročito romskom: www.promente.org/scn2)
- XIII Svjetskom kongresu komparativnih obrazovnih društava, i na drugim forumima (Sadržaj analize svih školskih udžbenika iz geografije, istorije, jezika i religije u BiH: www.promente.org/node/495)
- Konferenciji o Easy-eco evaluaciji, Beč (inventivne evaluacije projekata građanskog društva: www.promente.org/sida2eng)

Misija

Pomoći pojedincima i organizacijama u postizanju svog punog potencijala –obavljanjem istraživanja i evaluacija, kao i empirijskih savjeta i obuke.

Zašto proMENTE može dobro da obavi ovu evaluaciju

Akcija, ali i istraživanje

proMENTE provodi i svoje vlastite projekte na polju obrazovne politike, aktivnih mjera protiv nezaposlenosti, te savjeta na polju karijere. ProMENTE je član OSF - potpomognute svjetske Mreže Centara obrazovnih politika. To znači da smo upoznati sa svijetom nevladinih organizacija i razvoja iznutra, ali i izvana.

Metode

proMENTE ima iskustva sa širokim spektrom M&E pristupa, kombinujući kvalitativne i kvantitativne metode. Osim obavljanja eksternih, post-hoc evaluacija, takođe smo se specijalizovali i za pružanje podrške organizacijama na izgrađivanju ili poboljšanju vlastitih M&E sistema. Mi smo prva organizacija u Bosni i Hercegovini koja primjenjuje metodologiju Mapiranja ishoda (Outcome Mapping) i Najznačajnijih promena (Most significant Changes).

Kvalitet

Evaluaciju vidimo kao mogućnost za organizaciju da maksimalno iskoristi kvalitet svojih aktivnosti pomoću dokaza o funkcionisanju projekta. Održavanje i maksimalno iskorišćavanje je cilj o kojem se mogu složiti sve interesne grupe. Mi razumijemo svijet nevladinih organizacija iznutra i imamo iskustva sa složenim projektima istraživanja i evaluacije koji se odnose na nevladine organizacije; smatramo da je kvalitet koncept koji mnogo bolje odgovara ovoj vrsti interesne grupe od evaluacije.

Web tehnologije

ProMENTE koristi web istraživačku metodologiju od 2002. godine (kao primjer pogledajte naše web stranice www.mojakarijera.com i www.qimpl.com) koje obično dizajniramo i realizujemo samostalno. Posjedujemo četiri različita sistema koji su nam dostupni za sprovođenje web istraživanja koja najbolje odgovaraju klijentima. Većina naših istraživačkih i evaluacijskih projekata sada uključuje i web module.

Međunarodni standardi i lokalno znanje.

Obavljamo istraživanja i evaluacije u BiH i ostalim dijelovima Evrope prema međunarodnim standardima. Ponosni smo i na profesionalno predstavljene istraživačke izvještaje sa atraktivnom grafikom i jasnim i konciznim sažecima. Neke primjere možete pogledati na www.promente.org/en/report_list Naše izvještaje možete naći i na izvornom engleskom jeziku.

Stručnost

proMENTE ima stručnjake na polju socijalnih istraživanja i evaluacije u Srbiji i Bosni i Hercegovini po pitanjima relevantnim za sadašnji prijedlog.

proMENTE ima iskustvo u istraživanjima i evaluaciji programa i projekata koji se tiču inkluzivnog i interkulturalnog obrazovanja (Mozaik, "Društvo ujedinjenih građanskih akcija-DUGA, KEC, UNICEF itd). Članovi proMENTE stručnog tima zahvaljujući svom prethodnom radnom iskustvu imaju kompetencije i vještine za rad sa odraslim osobama i djecom sa teškoćama.

Principi evaluacije

Etika

Metodologija evaluacije će biti u skladu sa etičkim uputstvima Britanskog evaluacijskog društva (<http://www.evaluation.org.uk>). Tačnije, to znači:

- puno poštovanje zaštite podataka
- interesne grupe su u potpunosti obavještene o evaluaciji i imaju pristup "ombudsmenu evaluacije" ako je to potrebno

Učešće

proMENTE evaluacije uključuju interesne grupe u što više faza koliko je moguće i svrsishodno, te pokušavaju uključiti intervjuirane interesne grupe u aktivnu debatu o tome kako poboljšati kvalitet projekta.

Multi-izvori, multi-metode

Pouzdanost i valjanost informacija i zaključaka izvučenih iz njih od najveće su važnosti. ProMENTE je specijaliziran za evaluacije multi-izvora i multi-metoda. To znači da različito osoblje obavlja i analizira određeni broj različitih metoda, od kontrolnih listi i upitnika do internet anketa, fokus grupa i intervjuja. Na primjer, naši klijenti su otkrili da su kvalitativne tehnike kao što je metodologija Najznačajnije promjene od suštinske važnosti za otkrivanje šta zaista projekt postiže u očima korisnika i drugih interesnih grupa, što je često znatno drugačije od projektnog plana; u isto vrijeme zaista koristimo kvalitativne tehnike za pomoć klijentima da zaista izmjere promjene u stavovima, vjerovanjima i ponašanju, što je često u centru projektnih ciljeva ali se rijetko sistematski mjeri.

Svaka od ovih metoda i izvora daje svoj vlastiti doprinos tačnosti, relevantnosti i objektivnosti konačnog izvještaja, što je zapisano kao eksplicitna sinteza tih raznih izvora. Osim toga podstičemo interesne grupe, naročito više nivoe uprave, da pročitaju konačni nacrt i daju komentare. Sinteza tih komentara se onda uključuje kao dio konačnog izvještaja.

Afirmativno ispitivanje

U svom konsultantskom radu za profitne i neprofitne organizacije inspiraciju nalazimo u principima Afirmativnog ispitivanja: fokus na ono što funkcionira, stvaranje zajedničkih vizija i nalaženje kreativnih načina za dostizanje te vizije.

Objektivnost

Ova evaluacija će prvenstveno biti data klijentu kao usluga. Fokus, metoda i izvještajna struktura će se prilagoditi potrebama klijenta. Međutim, proMENTE teži da dobije nezavisan pogled na funkcioniranje i kvalitet projekta, prvenstveno pomoću pristupa multi-izvora, multi-metoda opisanih u prethodnom tekstu. Razlike u mišljenju do kojih dođe u toku pravljenja nacrtu izvještaja između onoga nad kojim se vrši evaluacija i proMENTE-a treba riješiti pregovorima ako je to moguće. Međutim, tekst konačnog izvještaja je odgovornost proMENTE-a.